

Zpráva o stavu země Strategické volby, před nimiž stojí

Zpracoval tým pracovníků a spolupracovníků CESES ve složení:

PhDr. Miloš Balabán, PhD., doc. Ing. Vladimír Benáček, CSc.,
Jiří Dienstbier, Ing. Jiřina Dienstbierová, PhDr. Pavol Frič,
PhDr. Jana Marková, RNDr. Miroslava Mašková, CSc.,
prof. PhDr. Jiří Musil, CSc., RNDr. Pavel Nováček, CSc.,
prof. PhDr. Martin Potůček, CSc. MSc. (vedoucí autorského týmu),
PhDr. Libor Prudký, Ing. Jan Příkryl, CSc., PhDr. Antonín Rašek,
PhDr. Arnošt Veselý, PhD.

**UK FSV CESES
Praha, červen 2004**

Nakladatel: UK FSV CESES
Copyright: UK FSV CESES
Vydání první: 2004

Grafické zpracování a tisk: Studio atd.

Tato zpráva charakterizuje současnou situaci České republiky, vyjadřuje její hlavní problémy a možné cesty, jak je řešit. Čerpá ze všech dosavadních studií Centra pro sociální a ekonomické strategie UK FSV a opírá se o další naše i zahraniční výzkumy a prameny. Nicméně se na ně přímo neodvolává, neboť se snaží vyjadřovat se co nejúsporněji. Volili jsme také jazyk pokud možno oprostěný od specializovaných odborných pojmů a od odkazů na teorie, někdy i za cenu určitého zjednodušení. To vše, hlavně však samotný obsah této zprávy, může vyvolat potřebu dalších diskusí. Očekáváme je a těšíme se na ně. Domníváme se totiž, že nedávný historický úspěch naší země – vstup do Evropské unie – nemůže být důvodem k nekritickému sebeuspokojení. Naopak: je vážným podnětem k rozhlédnutí se kolem sebe, ke spočítání všech aktiv i pasiv a k hledání a nalézání způsobů, jak koordinovaně a efektivně s potřebným strategickým rozhledem reagovat na přetrvávající problémy i na nové výzvy, před nimiž naše země stojí. A před nimiž se ocitne již v blízké budoucnosti.

Zpracování této studie zadal PhDr. Vladimír Špidla, předseda vlády České republiky 2002-2004 a člen Evropské komise od listopadu 2004.

Výtah a populární výklad nejdůležitějších námětů obsažených v této zprávě z pera Martina Potůčka publikovaly Hospodářské noviny ve zvláštním seriálu „Vize“ ve dnech 8.7., 15.7., 22.7., 29.7., 5.8., 12.8., 19.8., 26.8., 2.9. a 9.9. 2004.

Obsah

1. Stručné shrnutí	5
2. Obecná charakteristika země z hlediska modernizace	9
3. Klíčové problémy země, možnosti strategických voleb	11
3.1. Lidé (populační vývoj, rodina, zdraví, hodnoty)	11
3.2. Sociální soudržnost	14
3.3. Společnost vědění	16
3.4. Ekonomika a její institucionální rámec	19
3.5. Životní prostředí	22
3.6. Bezpečnost	23
3.7. Vnější vztahy	25
3.8. Vládnutí (veřejná politika a správa, politický systém, občanská společnost)	27
4. Závěrem	31
5. Summary	32

Stručné shrnutí

1

Česká republika (ČR) je zemi na strategickém rozcestí. Základním problémem je, že jak převážná část mocenských a intelektuálních elit, tak široké vrstvy občanstva odmítají vzít tento fakt v plné míře na vědomí. Je zjevné, že nám „ujíždí vlak“ ani ne tak v technice, jako v **perspektivním myšlení**. Zaostáváme ve svých prioritách! Doháněním minulosti Západu Západ nedoženeme. Absence strategické předvídavosti vede k tomu, že velká část hmotných i intelektuálních kapacit národa se koncentruje na řešení „problémů včerejška“. Vedle nich, resp. nad nimi ovšem existují strategické problémy a samozřejmě i strategické volby jejich řešení. Právě na ně koncentruje tato Zpráva pozornost. Konkrétně jde o problémy demografického vývoje, sociální soudržnosti, budování společnosti vědění, ekonomické konkurenceschopnosti, životního prostředí, bezpečnosti, postavení země ve vnějších vztazích a v adaptaci systému vládnutí na nové sociální a ekonomické podmínky.

V demografickém vývoji je **nejzávažnější hluboký a rychlý propad porodnosti**, v jehož důsledku dochází k **celkovému úbytku obyvatelstva ČR** a k jeho **demografickému stárnutí**. Přitom budoucí vývoj hrozí tyto tendence dramaticky zesílit. Řešení pomocí **zesílené migrace** do ČR stojí v cestě výrazné a trvalé odmítání etnických a kulturních odlišností. To signalizuje hrozbu konfliktu, který může být v budoucnu pro ČR určující: konfliktu mezi uzavírající se společností na jedné straně a nabídkou a požadavky hodnot otevřené, multikulturní Evropy na straně druhé. V pozadí těchto konfliktů jsou negativní tendence v **hodnotových orientacích** obyvatelstva, jejichž první obětí se stává **rodina**.

Pro příznivější obrát v úrovni reprodukce potřebujeme včas přijmout a realizovat promyšlenou **rodinnou politiku**, která by vytvářela příznivé prostředí pro vznik a existenci rodin s dětmi (včetně zlepšování jejich materiálních podmínek), zvyšovala společenskou prestiž rodiny a rodičovství a vytvářela tím podmínky pro překonávání oslabení rodiny v tržním prostředí. Jde zejména o usnadnění koordinace nároků rodinného a pracovního života a o alespoň částečnou kompenzaci nákladů ušlých příležitostí spojených s rodičovstvím.

Vzhledem k dlouhodobému charakteru změn přirozené reprodukce bude třeba formulovat i účinnou **migrační politiku**. Vyšší rozsah imigrace je zřejmě nejdůležitější činitel, který může populační úbytky přirozenou měnou a zrychlující se proces demografického stárnutí v příštích 10-15 letech mírnit. Bude třeba přijmout politické rozhodnutí o rozsahu a struktuře žádoucí imigrace a současně vytvářet potřebné podmínky pro integraci cizinců do naší společnosti. Souběžně lze uvažovat i o opatřeních, bránících odchodu mladých odborníků v rámci volného pohybu pracovních sil.

Pokud jde o „novou“ **sociální soudržnost**, její tvář po roce 1989 (formované společnou vůlí ke změně a nesené euforii ze změny poměrů) nepřežilo období přechodu společnosti k řešení rutinního uspokojování diferencovaných sociálních zájmů. Důsledkem nové diferenciaci, spojené navíc s rostoucím počtem nezaměstnaných lidí, a nedoplňované dostatečně rychle novými mechanismy soudržnosti, **je nový typ sociální a morální krize české společnosti**. Ta se projevuje sociální desintegrací, jakou je vysoký stupeň korupce, konsumu drog, ale také alkoholu, agresivitou v chování lidí, lhostejností vůči porušování pravidel, kriminalitou a poměrně vysokým stupněm xenofobie. Tato situace vyžaduje přijmout strategii směřující k posílení sociální soudržnosti. Musí být založena na přístupu k vědění a informacím, a bude znamenat odklon od soudržnosti průmyslových společností vyznačujících se formálními, hierarchickými a byrokratickými strukturami a v mnoha případech sociální anomii, relativismem a nadměrným individualismem; **nová modernita bude posilovat vizi člověka jako sociální bytosti a schopnost společnosti k sebeorganizaci**.

Kvalita lidského potenciálu představuje hlavní bohatství země a tento fakt bude platit ve stále větší míře. Strategická reakce na tuto výzvu znamená přijmout podporu vzdělání, výzkumu a vývoje jako absolutní prioritu. Nová éra vyžaduje i její nový způsob. Místo přímé podpory a kontroly se začíná rodit nový a mnohem obtížnější úkol: vytvořit takové prostředí, kde je nejrozumnější individuální volbou učit se, investovat do svých schopností, být tvořivý a snažit se využít dostupného vědění k tvorbě svého i společenského bohatství. V první řadě je to prostředí, které doslova vtahuje občany všech generací, profesí a kvalifikací znovu a znovu do vzdělávání. Jde o to vytvořit **dostatečný počet relevantních a rozmanitých vzdělávacích nabídek a motivovat občany, aby je využili**.

Za druhé je třeba **násobně zvýšit prostředky vydávané společností na celoživotní učení, tvorbu nových poznatků a jejich aplikaci**, a zvýšit podporu vzdělávání, výzkumu a vývoje z veřejných zdrojů. Zakládání spin-off firem by prospěla podpora rizikového kapitálu. Je jasné, že veřejné rozpočty ani těch nejbohatších zemí nemohou poskytnout dostatek prostředků na rozvoj společnosti vědění. Je třeba přijít s dalšími neveřejnými zdroji, jako je zavedení sociálně únosného školného i na veřejných vysokých školách a motivovat příliv prostředků do vědy a výzkumu ze soukromého sektoru zaváděním daňových úlev.

Od sázky na přístupy osvědčené v minulosti se bude muset celý systém podpory vzdělávání, výzkumu a vývoje přeorientovat na **stimulaci a oceňování inovací**.

Po překonání tříleté recese (1997-1999) se **česká ekonomika** pohybuje už pátým rokem na dráze růstu. Je sice nižší než ve většině tranzitivních ekonomik, převyšuje však průměrná tempa růstu zemí OECD. Pro zemi je charakteristický vysoký a zvyšující se stupeň otevřenosti v zahraničním obchodě (exporty tvoří téměř dvě třetiny HDP) a enormní příliv přímých zahraničních investic (43 mld. dolarů kumulativně k 1. 1. 2004). **Slabou stránkou je chronická nezaměstnanost a pokles výroby v domácích privatizovaných podnicích**.

Pro českou ekonomiku tak zůstává zásadní strategickou výzvou modernizace vlastní technologické základny, tzn. další **strukturální změny a růst technologií ve zpracovatelských odvětvích**. Předpokladem růstu životní úrovně je hospodářská politika založená na růstu kvality lidských zdrojů a zapojení ekonomiky do světových trhů. Potřebná je politická síla s jasnou vizí rozvoje společnosti a silným mandátem k potřebným reformám. Při jejich realizaci je nutné sladit fiskální a monetární politiku při zachování sociálního smíru.

Další zásadní výzvu představuje adaptace české ekonomiky na **systémové podmínky EU**

s cílem zvýšit konkurenceschopnost. Je to možné podporou malého a středního podnikání, investičních aktivit, reorganizací vzdělávání, výzkumu a vývoje, restrukturalizací veřejného sektoru a veřejných financí, zdravotního a penzijního systému.

Pokud jde o **životní prostředí (ŽP)**, v řadě jeho složek (především ovzduší a povrchové vody) došlo v uplynulém období k významnému zlepšení. V mnoha dalších oblastech však situace stagnovala, nebo se zhoršovala (negativní aspekty individuální automobilové dopravy, podíl na tzv. globálních environmentálních problémech, přetrvávající ohrožení lesních porostů kvůli starým zátěžím, vodní a větrná eroze v zemědělství, problematika odpadů včetně nebezpečných odpadů atd.). V mnoha rozhodnutích je navíc zřetelný styl myšlení 70. – 80. let, kdy „velké“ rovnalo se „efektivní“ a „pokrokové“.

Zachování a zlepšování kvality ŽP je žádoucí kvůli kvalitě života obyvatel ČR, ale je důležité také pro rozvoj hospodářství a ekonomickou prosperitu (např. turistický ruch je dnes ve světě nejsilnějším hospodářským odvětvím a právě zde má ČR díky svému kulturnímu a přírodnímu dědictví řadu silných stránek).

Hlavní strategické tahy bude žádoucí orientovat na zavedení ekologických daní a prosazení ekologické daňové reformy, zvyšování ekologické gramotnosti obyvatel a na dobudování institucionálního a právního rámce péče o ŽP.

Komplexnost vnějších i vnitřních bezpečnostních rizik, které mohou ohrožovat stabilitu české společnosti, vyžaduje budovat **komplexní systém bezpečnosti země**. Znamená to zabývat se analýzou bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik a zdrojovými možnostmi jako podkladu pro rozhodování; řešit obranu země výhradně z hlediska koaličního přístupu; věnovat se rostoucí roli zpravodajských služeb, kterou nelze řešit spojováním rozvědky a kontrarozvědky; zpracovávat prognostické scénáře, které by nastiňovaly varianty vývoje i zobrazovaly vývoj nejpravděpodobnější; výrazně zlepšit tvorbu bezpečnostní politiky, zvláště pokud jde o konkrétnost bezpečnostních strategií, které by se měly tvořit na Úřadu vlády; v rozhodování respektovat, že asymetrické hrozby vyžadují i asymetrické reakce.

Historické zkušenosti se musí pro ČR stát impulsem k **aktivnímu členství v evropské integraci**. Je třeba nejen tvořivě aplikovat unijní normy, ale i **vyhledávat spojence** pro prosazování cílů, které mohou být společné několika zemím. Vedle toho **využít našich specifických zkušeností z transformace, ze znalostí a staletých tradic** našeho působení na Balkáně, z dlouholetých praktických vztahů se zeměmi Blízkého východu a s nástupnickými státy Sovětského svazu.

Boj proti novým hrozbám bezpečnosti, zejména proti mezinárodnímu terorismu, ale i úsilí o omezování negativních důsledků ekonomické globalizace vyžaduje účinnou mezinárodní spolupráci, aktivní úlohu v **mezinárodních organizacích**, snažit se získat do ČR sídla nově vznikajících mezinárodních institucí, usilovat o významné pozice v již existujících a vysílat do nich na všech úrovních vysoce kvalifikované představitele.

Česká zahraniční politika by měla posílit své postavení člena EU k efektivnímu působení v zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky, zejména v těch, s nimiž jsme měli tradičně dobré a často neformální styky, a to nejen ekonomické. **Podpora rozvoje zaostávajících oblastí světa** podle našich možností a na ekonomických základech může přinést zajímavé možnosti pro český hospodářský rozvoj a propagaci ČR v globálním společenství. Rozvojová politika je také rozhodující strategií zajišťování bezpečnosti, přispívající k odstraňování sociálních zdrojů konfliktů a terorismu.

*Jak vzhledem k nedostatkům současné podoby veřejné politiky a správy, tak i s ohledem na potřebu zvládnout výše uvedené strategické manévry **existuje mimořádný prostor k výraznému a systematickému zdokonalování vládnutí.** Základním předpokladem žádoucího obratu bude především **výrazné posílení strategické dimenze řízení země.** Reálné uplatnění strategického řízení v činnosti státu si vyžádá i vytvoření dostatečných organizačních, analytických a prognostických kapacit na úrovni ústřední státní správy, které dnes naprosto neodpovídají potřebám.*

*Druhou inovaci představuje **harmonizace vazeb a dělby práce legislativní, exekutivní a soudní složky veřejné moci,** případně jejich doplnění posílením složky nezávislé kontroly.*

*Třetím úkolem do budoucna je **hledat nejlepší způsoby současného uplatňování přístupů reprezentativní, participativní a přímé demokracie.** Sociální zájmy jsou dnes natolik strukturované a změny podmínek života lidí natolik rychlé, že každý dílčí systém reprezentace zájmů zaostává za potřebami doby. Dosud převažující důraz na reprezentativní demokracii bude žádoucí doplňovat o demokracii participativní (spjatou s činnostmi občanského sektoru a aktivitami občanů samotných) a demokracii přímou (uplatnění referenda, užitím elektronických forem vyjadřování a uplatňování zájmů apod.). S tím souvisí i právní úprava lobbingu.*

*Dále bude třeba systematicky **posilovat kapacity veřejné politiky a správy,** zlepšovat a obohacovat jejich funkce, zvyšovat jejich schopnost adaptovat se a rychle reagovat na měnící se životní podmínky a potřeby lidí.*

*Nositelem inovací by měly být i samotné **politické strany.** Značné rezervy existují v nedostačném politickém vzdělávání členů i nečlenů, v programové tvorbě, v režimech vnitřního řízení stran, v jejich personální politice, v deficitech vnitrostranické demokracie, komunikace a spolupráce s veřejností i s odborníky.*

*Neméně významnou úlohou **je prevence prorůstání světa politiky, ekonomiky a médií.***

Obecná charakteristika země z hlediska modernizace

2

Výsledky analýz modernizace ve střední a východní Evropě zařazují ČR na okraj evropských modernizačních center a charakterizují ji jako polomoderní společnost, která se do této pozice dostala díky své totalitní minulosti. Dlouhá desetiletí se v ČR uplatňovala asymetrická varianta modernizace, v níž dosti těžkopádný rozvoj vědy a techniky doprovázela společenská stagnace, neboli, v porovnání s vývojem na Západě, sociální a politická demodernizace. Listopad 1989 v tomto směru sice znamenal zásadní zlom, ale výsledné efekty po patnácti letech nejsou zcela jednoznačné.

Pro modernizaci „polomoderní společnosti“, jakou je ČR, bývá obvykle dobrým znamením, když se její obyvatelstvo společně s místními politickými elitami shodne v názoru, že je zapotřebí dohnat země, které jsou vpředu. Bohužel, na příkladu ČR lze ilustrovat, že tato shoda nemusí mít pro snižování náskoku vyspělejších zemí valný význam. Jak ukazují poznatky ze sociologických výzkumů i statistik makroekonomických ukazatelů, naše elity i veřejnost delší dobu souhlasně volají po dohánění Západu, ale pořád se nám to jaksi nedaří.

Naprostá většina elit i obyvatelstva chce modernizovat, ale zároveň konstatuje, že správný recept na dohnání Západu jsme zatím nevymysleli. Obecně dohánět v modernizační soutěži jiné země znamená buď přidat v tvořivém napodobování těch neúspěšnějších, anebo si najít vlastní zkratku, tj. vynalézt jakousi „českou uličku“ k prosperitě. Z výzkumů veřejného mínění vyplývá, že značná část české veřejnosti se k napodobování západních vzorů staví dost rezervovaně a požaduje, aby politické elity přišly s vlastní vizí „modernizace českou cestou“. Jinými slovy, chce, aby se elity ujaly vůdcovské role ve společnosti. Politické elity ale konkrétnější vizi budoucnosti, o kterou by stála většina obyvatelstva, zatím nebyly schopny nabídnout. Za to si od veřejnosti vysloužily různé hanlivé nálepky a notnou dávku nedůvěry. Podle značné části české veřejnosti naše elity nezápásí o odborné a morální vůdcovství, ale vyžívají se v kartelových smlouvách, zákulisních manipulacích a v korupční kolaboraci. Slušná vize dohánění Západu zatím chybí.

Navzdory tomu hledí veřejnost do budoucnosti optimisticky. Spontánně si vybuodovala vlastní vizi moderní společnosti. Problém spočívá v tom, že tato vize se podobá představě sice dobře fungující, ale pořád spíše průmyslové společnosti „kouřících komínů“ než postindustriální, informační (znalostní) společnosti, která se na Západě už delší dobu rozvíjí. Naše veřejnost chce dohánět minulost Západu, ale globalizovaná informační (znalostní) společnost ji moc nezajímá. To svědčí o dezorientaci občanů, o jejich zásadním nepochopení toho, oč vlastně v současné globální modernizační soutěži jde. Veřejnost dobře nechápe, co je v sázce současného stadia vývoje české společnosti. Navíc paradoxně čeká na „modernizaci shora“. Očekává, že právě ten stát, který je podle ní ovládaný neschopnými elitami, zařídí, abychom náskok

Západu dohnali. Naši občané si navíc vzájemně příliš nedůvěřují. Zůstávají v zajetí hluboce zakořeněného, ustrašeného oportunismu – jen se do ničeho nemíchat, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů. Nevyvíjejí na elity potřebný tlak, aby soutěžily o realizaci vlastních vizí modernizace.

Zdá se tedy, že nám „ujel vlak“ ani ne tak v technice, jako v perspektivním myšlení. Zaostáváme ve svých prioritách! Doháněním minulosti Západu Západ nedoženeme. Zatím to ale nikomu příliš nevadí. Hrozící „krize budoucnosti“ zůstává z valné části nereflektována.

Klíčové problémy země, možnosti strategických voleb

3

3.1. Lidé (populační vývoj, rodina, zdraví, hodnoty)

Analýza

V demografickém chování české populace a v trendech vývoje jednotlivých demografických procesů se v průběhu 90. let objevily nové tendence. **Nejzávažnější skutečností je hluboký a rychlý propad porodnosti**, přestože počet potenciálních matek pro posun početně silných populačních ročníků ze 70. let do věku vysoké plodnosti rostl. Od poloviny 90. let se v ČR rodí ročně o jednu třetinu méně dětí než na počátku transformace. Míra plodnosti se stabilizovala na velmi nízké úrovni 1,1 - 1,2 dítěte narozeného ženě během jejího reprodukčního období. K udržení dlouhodobé populační rovnováhy by přitom bylo třeba dosahovat hodnoty téměř dvojnásobné. Úroveň plodnosti hluboko pod záchovnou hranicí tak ČR již několik let setrvává na jednom z posledních míst v Evropě a ve světě (za námi pouze Ukrajina). Pokles počtu narozených je způsoben odkládáním rození dětí do stále vyššího věku matek. Minima v počtu narozených dětí bylo dosaženo v roce 1999. Od tohoto roku zaznamenáváme počty narozených mírně vyšší a současně se začala zvyšovat plodnost žen ve věku nad 25 let. Lze to interpretovat jako začátek realizace odkládaných porodů. Jak však naznačuje vývoj generačních ukazatelů plodnosti, je nepravděpodobné, že dojde k úplné realizaci těchto odložených porodů.

K kladnému vývoji došlo v **úmrtnosti**. Na rozdíl od většiny zemí střední a východní Evropy se v ČR střední délka života mužů i žen výrazně prodloužila. Rychlejším tempem poklesu úmrtnosti se tak přibližujeme západoevropským zemím, avšak rozdíly ve střední délce života stále činí 3-5 let. Nejdůležitější roli v prodlužování střední délky života mělo snižování úmrtnosti staršího obyvatelstva. Od roku 1994 jsou počty zemřelých vyšší než počty narozených a tento úbytek obyvatelstva přirozenou měnou je hlavním faktorem **celkového úbytku obyvatelstva** ČR. Logickým důsledkem poklesu porodnosti a úmrtnosti je pokračování procesu **demografického stárnutí**. V průběhu 90. let bylo stárnutí věkové struktury podmíněno především snižováním podílu dětí v populaci. Počty lidí v důchodovém věku stagnovaly historicky založenými deformacemi věkové struktury. Z makroekonomického hlediska šlo o příznivý stav, kdy zatížení osob v produktivním věku osobami závislými bylo relativně slabé. Z charakteru současné věkové struktury však vyplývá, že v dalších desetiletích bude stárnutí pokračovat zrychlujícím se tempem.

Po roce 1989 získala zcela jiný význam v populačním vývoji ČR **zahraniční migrace**. ČR se stala imigrační zemí a kladné migrační saldo pomáhá od poloviny 90. let zmírňovat populační úbytek přirozenou měnou. Vzhledem k nízkým počtům přistěhovalých je význam migrace pro zmírnění početního úbytku a stárnutí stále relativně malý.

V transformačním období začaly působit nové faktory, které přispívají k oslabování **postavení rodiny** a k její destabilizaci. Na současnou nízkou úroveň plodnosti nepochybně působí pragmatické chování mladých lidí, kteří odkládají narození dětí a tím i vstup do manželství do vyššího věku pro nejen širší životní možnosti, ale i nepříznivé sociální a ekonomické podmínky pro zakládání a existenci rodin. Jde o konflikt vyšších nároků na uplatnění jednotlivců na trhu práce s nároky rodinného života při současném oslabení opěrné sítě péče o děti, dále negativně působí relativně vysoká nezaměstnanost mladých lidí a nedostupnost finančně únosného bydlení. Domácnosti s dětmi, a zejména osamělé matky, jsou častěji ohroženy chudobou než zbytek populace. Ve vytvoření nepříznivého populačního a rodinného klimatu se promítl i dosavadní postoj státu k populačnímu vývoji a k postavení rodin s dětmi ve společnosti. Téměř po celá devadesátá léta byl prosazován liberální názor, který podtrhoval individuální rozhodování o počtu dětí a době jejich narození bez aktivního působení státu a masivně byla preferována flexibilní pracovní síla bez ohledu na rodiny. Přes některá dílčí opatření nebyla zformulována taková rodinná politika, která by odpovídala novým podmínkám demografického chování a života rodin ve společnosti

Ve vývoji **zdravotního stavu** obyvatelstva byly v 90. letech zaznamenány jak pozitivní, tak negativní tendence. Velmi nízkou mírou kojenecké úmrtnosti se řadíme na přední místo v Evropě. K pozitivnímu obratu došlo také v úrovni úmrtnosti na hlavní příčiny úmrtí. Snižuje se úroveň úmrtnosti na akutní formy kardiovaskulárních onemocnění a od poloviny 90. let mírně klesá i úmrtnost na onemocnění nádorová. Tento vývoj je podmíněn zejména zkvalitněním zdravotní péče, zaváděním moderní zdravotnické techniky a dovozem účinnějších léků. Ve srovnání se západními zeměmi je však intenzita úmrtnosti v obou nejčastějších příčinách úmrtí stále vysoká. Oproti vývoji úmrtnosti má nemocnost na zhoubné novotvary rostoucí tendenci a ve výskytu některých diagnóz zaujímá ČR přední místo v Evropě i na světě. Deficity existují zejména v omezování nejvýznamnějších **rizikových faktorů chronických nemocí** jako je kouření, nízká tělesná aktivita, obezita, stres a špatné stravovací návyky. **Přes náznaky v první polovině 90. let nebyla dosud zformulována ucelená politika ochrany a podpory zdraví populace.** Celková efektivita dosavadní politiky podpory zdraví je nízká. Zdravotnictví se potýká s řadou organizačních a finančních problémů. Stále nebyla přijata koncepce zdravotní péče, která by vytyčila hlavní priority a řešila v současné době problematické vztahy hlavních subjektů, které ve zdravotnictví působí a které uplatňují své skupinové zájmy (poskytovatelů zdravotní péče, zdravotních pojišťoven, dodavatelů technologií a léčiv a státu).

Transformace společnosti zasáhla i **hodnotové orientace** obyvatelstva, byť změna převažujících hodnot probíhá pozvolna. Vysoce jsou stále ceněny rodina, zdraví, práce, růste váha přátelství a volného času. Význam hodnot jako jsou kariéra, bohatství, uznání jinými, snaha vyniknout, ochota riskovat je v naší populaci stále malý. Ve srovnáních po r. 1990 se projevuje růst hedonismu, především u lidí do 30 let, který však začal už za minulého režimu. Pro současné hodnotové orientace převažující v české společnosti je příznačná nevyrovnanost, nestabilita a časté spojování protichůdných hodnot. Na váze nabývají konzumní orientace, česká společnost rozhodně není postmaterialistická. Důležité je spojení hodnot „spoléhat se na sebe“ s hodnotami odmítajícími cizince. Jde o jeden z nejvýmluvnějších projevů xenofobních orientací. Výrazné a trvalé odmítání etnických a kulturních odlišností signalizuje hrozbu konfliktu, který může být v budoucnu pro ČR určující: konfliktu mezi uzavírající se společností na jedné straně a nabídkou a požadavky hodnot otevřené, multikulturní Evropy na straně druhé. Vědomí solidarity je sice u nás dost vysoké, ale je často spojováno s rovnostářstvím a nacionalismem, tudíž také podporující uzavírání se vůči vnějším jinakostem.

Strategické volby

Důsledkem současného populačního vývoje budou výrazné depopulační tendence a ještě podstatnější změny věkové struktury obyvatelstva. Vlivem prudkého snížení porodnosti a současně prodlužování střední délky života, včetně posunu silnějších populačních ročníků do důchodového věku, začne v příštích letech věková struktura rychle stárnout. I za předpokladu zvyšování věkové hranice pro odchod do starobního důchodu se budou zhoršovat relace mezi hlavními věkovými skupinami, což se negativně projeví v mnoha oblastech rozvoje společnosti. Na rodinnou, společenskou a zdravotní péči začne působit i rychlý růst počtu velmi starého obyvatelstva. Proces populačního stárnutí se nedá zastavit, lze jej však pronatalitní a proimigrační politikou zpomalit.

Základním strategickým principem bude vytvářet a udržovat takovou věkovou strukturu, která by se nestala při prodlužování lidského života (a tím v populačním stárnutí) překážkou dalšího úspěšného rozvoje společnosti. Strategie zaměřená na zachování únosné věkové struktury by měla vycházet nejen z vytváření podmínek pro vlastní populační vývoj, ale zároveň i ze současného postavení rodiny.

Pro příznivější obrat v úrovni reprodukce potřebujeme včas přijmout a realizovat promyšlenou **rodinnou politiku**, která by vytvářela prostředí příznivé pro vznik a existenci rodin s dětmi (včetně zlepšování jejich materiálních podmínek), zvyšovala společenskou prestiž rodiny a rodičovství a vytvářela tím podmínky pro překonávání oslabení rodiny v tržním prostředí. Jde zejména o usnadnění koordinace nároků rodinného a pracovního života a o alespoň částečnou kompenzaci nákladů ušlých příležitostí spojených s rodičovstvím.

Vzhledem k dlouhodobému charakteru změn přirozené reprodukce bude třeba formulovat i účinnou **migrační politiku**. Vyšší rozsah imigrace je zřejmě nejdůležitější činitel, který může mírnit populační úbytky přirozenou měnou a zrychlující se proces demografického stárnutí v příštích 10-15 letech. Bude třeba přijmout politické rozhodnutí o rozsahu a struktuře žádoucí imigrace a současně vytvářet potřebné podmínky pro integraci cizinců do naší společnosti. Souběžně lze uvažovat i o opatřeních bránících odchodu mladých odborníků v rámci volného pohybu pracovních sil či usnadňujících jim jejich návrat po absolvování studia či praxe v zahraničí. Problémem vyšší intenzity migrace je však nedostatečná připravenost naší společnosti v postojích k cizincům.

Pro posilování potenciálu zdraví jednotlivců i celé populace bude klíčová formulace ucelené **politiky ochrany a podpory zdraví** dovedené až k formulaci cílů v krajích a komunitách, která by směřovala k motivaci a aktivní participaci občanů na zdravém způsobu života. V budoucích letech nepůjde jen o prodlužování střední délky života, ale zájem o zdravotní stav populace by se měl přesunout do oblasti kvality života a úrovně zdraví. Zejména s prodlužující se nadějí života u seniorů a s očekávaným růstem jejich počtu bude mít velký význam pro samotné jedince, jejich rodiny i pro společnost, v jakém zdravotním stavu zbývající léta prožijí.

S populačním stárnutím a s délkou života a se zdravím seniorů souvisí i **strategie zaměřená na aktivní stárnutí**, která by podporovala pokračování ekonomické aktivity starších lidí po dosažení důchodové hranice, postupný přechod do neaktivity, pozdější odchod do důchodu a zapojení do dalších společensky produktivních činností jako dobrovolnictví a pečovatelsví. Podpora aktivního stárnutí přinese efekty jednotlivcům i společnosti.

Současně s ohledem na demografické trendy i trendy v rodině bude třeba přijmout novou koncepci sociálních služeb zaměřených na péči o potřebné seniory, která by ve větší míře podporovala rozvoj služeb poskytovaných v domácnostech seniorů, podporovala o ně pečující rodiny a zlepšila kvalitu služeb v oblasti institucionální péče.

3.2. Sociální soudržnost

Analýza

Sociální a kulturní soudržnost je v soudobých rychle se měnících demokratických společnostech jednou z nejdůležitějších otázek jak praktické politiky, tak společenských věd. **Potíže s rozvíjením sociální soudržnosti** vyplývají na prvním místě z toho, že není zcela jasné – jak v teorii, tak i praxi – **co se přesně sociální soudržností rozumí**. Na druhém místě je potíží skutečnost, že **politika udržování a rozvíjení sociální soudržnosti nemůže být realizována resortním přístupem**. Vyžaduje globální politický přístup, podle kterého je **soudržnost ve společnosti podmínkou všech forem rozvoje**. Bez určité míry sociální soudržnosti nemůže žádné společenství existovat. Ztráta sociální soudržnosti znamená také ztrátu jednoho ze zdrojů identity jedinců a skupin.

Pojem sociální soudržnosti je možno užít v dvojitým smyslu. **V prvním je chápán jako sociální kohese**, tj. jako uspořádané, soudržné a nekonfliktní vztahy mezi jednotlivci v malých sociálních skupinách (rodina, sousedství) a mezi středně velkými sociálními skupinami a společenstvími (pracovní kolektivy, obce). Důležitou součástí sociální kohese je **vzájemná důvěra**. **V druhém a širším pojetí** se soudržností rozumí **systémová sociální integrace**, tj. stav relativního souladu a relativně nízké míry napětí a konfliktů mezi sociálními vrstvami, etnickými a náboženskými skupinami, pracovníky různých hospodářských sektorů, nositeli politické moci a občany, a také mezi územními jednotkami (městy, regiony). Součástí této systémové sociální soudržnosti je existence společné kultury a společných morálních a sociálních pravidel a rituálů. I zde je důležitou součástí této formy soudržnosti vzájemná důvěra.

Jak sociální kohese, tak i systémová sociální integrace jsou vždy vytvářeny mechanismy, které se postupně formovaly v různých historických obdobích. V české společnosti lze rozlišit následujících pět typů soudržnosti:

1. soudržnost vytvářená hodnotami a způsobem života **tradičních společností**,
2. soudržnost **vytvářená klasickými procesy modernizace**, se silným technokratickými a hierarchickými prvky,
3. soudržnost **založená na zkušenosti obrany**, tj. války, ale také *pronásledování a diskriminace* určitých skupin obyvatelstva v době komunistického režimu,
4. soudržnost **založená na společných, převážně ekonomických zájmech po roce 1989** se formující kategorie hospodářských elit, podnikatelů a s nimi spojených politiků,
5. **soudržnost opírající se o přístup k vědění a informacím** a také postmateriálních orientací a individualismu.

Empirické analýzy vývoje české společnosti po roce 1989 ukázaly, že některé historicky vzniklé typy soudržnosti ztrácejí na významu a jiné naopak získávají význam větší.

Ze složek **tradiční sociální soudržnosti zůstaly živé a poměrně silné tři: rodina, různé typy lokálního společenství a různé formy občanských sdružení**. Soudržnost založená na klasické modernizaci se oslabila, zejména některé specifické prvky vzniklé v meziválečném období, např. silná loajalita českého obyvatelstva k novému samostatnému státu. Četné prvky této soudržnosti nadále působí, např. technokratická a byrokratická orientace, kulturní modernizace, sekularizace, ale také elementy moderní sociální politiky. **Došlo k posílení obranného typu soudržnosti**, tj. k poklesu loajality k vlastnímu státu, k politické a společenské pasivitě určitých sociálních vrstev hraničící se sociální anomii a lhostejností. Pouze v situacích přírodních a jiných katastrof (povodně apod.) se oživuje silná tradiční soudržnost zahrnující téměř všechny složky obyvatelstva. **Mírně se posiluje exkluzivní a partikulární soudržnost**

nově vznikajících hospodářských, politických a mediálních elit, které zároveň mezi sebou soutěží a nemají velký zájem o potřebu širší základny sociální soudržnosti jako podmínky hospodářského a společenského rozvoje celé společnosti. Důsledkem je pozvolný růst marginalizace některých sociálních skupin. **Pomalou roste význam soudržnosti opírající se o přístup k vědění a informacím**, která představuje nový prvek odpovídající potřebám české společnosti v integrující se Evropě a v globalizujícím se světě.

Sociální soudržnost, která byla za státního socialismu držena při životě stále více jen jako umělý ideologický konstrukt, nemohla přežít zhroucení režimu v listopadu 1989. Nová soudržnost formovaná společnou vůlí ke změně a nesená euforií ze změny poměrů, která ji vystřídala, nepřežila období přechodu společnosti k řešení rutinních otázek uspokojování diferencovaných sociálních zájmů. Důsledkem této nové diferenciaci, spojené navíc s rostoucím počtem nezaměstnaných lidí, a nedoplňované dostatečně rychle novou soudržností, je **nový typ sociální a morální krize české společnosti**. Ta se projevuje řadou jevů sociální desintegrace, jakou je vysoký stupeň korupce, konzumu drog, ale i alkoholu, agresivitou v chování lidí, lhostejností vůči porušování pravidel, poměrně vysokou kriminalitou a poměrně vysokým stupněm xenofobie. Tato krize je ale v české společnosti mírnější než v jiných transformujících se společnostech střední a východní Evropy. Tato situace vyžaduje formování obecné strategie směřující k posílení sociální soudržnosti.

Strategické volby

Hlavním strategickým směrem, obecně vyjádřeným, by měla být podpora soudržnosti opírající se o přístup k vědění a informacím, kombinovaná s prvky tradiční soudržnosti a s modernizovaným sociálním státem. Soudržnost opírající se o přístup k vědění a informacím bude znamenat odklon od soudržnosti průmyslových společností vyznačujících se formálními, hierarchickými a byrokratickými strukturami a v mnoha případech sociální anomii, relativismem a nadměrným individualismem; bude posilovat myšlenku člověka jako sociální bytosti a schopnost společnosti k sebeorganizaci.

Tato nová soudržnost činí tradičně chápané role státu, komunity a rodiny pro udržení sociální soudržnosti nedostatečnými, ne-li neúčinnými. Bude především posilovat uznání teritoriální, etnické, rodinné a náboženské identity individua. Soudržnost a řád společnosti nebude možné v budoucnosti udržet pouze nástroji formální moci, vnějších pravidel, hierarchie a konformity. Sociální soudržnost se bude stále více opírat o internalizovaná pravidla a normy chování, čili o důvěru. Nebude to snadný proces, ale má-li se česká společnost vymanit z nynější krize, bude zcela nezbytný.

Nová soudržnost musí zahrnovat některé složky soudržnosti vzniklé v tradičních společnostech zdůrazňujících komunitní typy sociální kohese. Patří sem stabilizace rodiny, i když nikoliv pouze v její obvyklé podobě. **Pojem rodiny – od slova rodit, rod – bude nutno chápat širše než dosud** a tomu se musí přizpůsobit i soudobá rodinná politika a právní systém. Neméně důležitá bude pro stabilizaci celé společnosti politika udržení soudržnosti lokálních společenství, zejména obcí a regionů. **Oživení tradic regionalismu a moderního lokálního patriotismu je jednou z cest k dosažení tohoto cíle.**

K posílení nového typu sociální soudržnosti bude zapotřebí použít následujících nástrojů veřejné politiky: 1. Základním referenčním rámcem by měla být **Evropská unie a realizace Lisabonské strategie**. 2. Na národní úrovni posílit adekvátní, ucelené a **efektivní formy veřejných politik**, promyslet především funkčně účinnou dělbu práce mezi vládou, regiony a obcemi. 3. Důležitým prvkem ovlivňujícím efektivitu boje se sociální nesoudržností, čili

se sociálním vyloučením **bude rozsah a kvalita sociální komunikace a s ní související kultura řešení vznikajících konfliktů** a sporů, úroveň sociálního dialogu o otevřených sociálních problémech a o jejich možném řešení. 4. Nezbytné bude udržet, případně posílit sociální soudržnost **přerozdělováním zdrojů prostřednictvím soustavy daní a veřejných rozpočtů**. Sociální stát bývá tradičně chápán jako institucionální zprostředkovatel sociální pomoci tam, kde se jedinci nebo rodiny dostávají do obtížné sociální situace a nestačí na její řešení. Především vzhledem k populačnímu vývoji a k vývoji na trhu práce existující instituce sociálního státu mnohdy zaostávají za proměnami potřeb lidí. I když **česká sociální politika v zásadě ve zkoušce ohněm dané společenskou a ekonomickou transformací obstála**, je zřejmé, že **dostatečně nenaplnuje roli aktivizace lidí** k tomu, aby (pokud to jde) nacházeli sami řešení svých problémů, **ani roli dlouhodobého investora do kvality lidského potenciálu země** (jak předpokládá Sociální doktrína ČR). 5. Zároveň s touto zodpovědností státu a jiných veřejných institucí **bude novou soudržnost zajišťovat stimulační individuální aktivity a zodpovědnosti jednotlivců, a to jak na trhu práce, tak v jiných oblastech**. K tomu musí být vytvářeny vhodné právní a ekonomické předpoklady. V nejbližší budoucnosti se země bude muset vypořádat s restrukturalizací trhu práce, a to s ohledem na odvětvovou strukturu (posílení sektoru služeb), regionální disproporce (regionálně odlišná nezaměstnanost) a demografické změny (flexibilní formy zaměstnávání rodičů a starších lidí, celkově individuálnější přístup k zaměstnancům a uchazečům o zaměstnání). Důležitým faktorem bude aktivní (iniciativní) a odpovědný přístup lidí k vlastnímu životu. 6. **Penzijní systémy představují institucionální způsob, kterým společnosti zajišťují solidaritu výdělečně činných s těmi, kteří si pro věk nebo invaliditu již nemohou vydělávat na živobytí prací**. V ČR dosud došlo jen k dílčím úpravám soustavy starobních penzí, její **reforma** je však především pro stárnutí populace, ale i změn povahy práce, způsobu života i struktury ekonomiky, **naléhavá**. Nutným (a dosud nenaplněným) předpokladem toho, aby mohla být přijata a realizována, je dosáhnout základní shody o jejím obsahu a charakteru napříč politickým spektrem. To představuje zadání pro politiky, především pro vedoucí představitele parlamentních politických stran. 7. **Posílení sociální soudržnosti v novém pojetí nebude možné bez spoluúčasti občanské společnosti, tedy neziskových organizací jakožto svébytného zprostředkovatele**. Vedle státu, jiných veřejných institucí a individuální a rodinné angažovanosti, bude občanská společnost třetí kategorií aktérů posilujících sociální kohesi i systémovou integraci budoucí české společnosti.

3.3. Společnost vědění

Analýza

Znalostní společnost je velmi těžké vymezit. Nejde o jednoznačně definovaný ideální stav společnosti někde v budoucnosti. Nikdo přesně neví, jak taková rozvinutá znalostní společnost bude vypadat. Víme však, že to bude společnost, kde zásadní roli ve vytváření ekonomické prosperity budou mít **procesy spjaté s věděním**: učení, tvorba vědění a kreativita, rozšiřování vědění (zejména za pomoci nových informačních technologií), aplikace vědění a inovace.

Objevy a inovace však vznikají často nepředvídaně. Originalitu, tvořivost, inovativnost či podnikavost nelze nařídit shora. Proto není možné definovat znalostní společnost staticky – např. říci, že nastává od určitého počtu vysokoškoláků v populaci, připojení na internet nebo pracovníků ve výzkumu a vývoji. To jsou pouhé indikátory vědomostních procesů, které ve společnosti a ekonomice probíhají.

Ačkoli samotné vědomostní procesy jsou do značné míry spontánní, probíhají však v určitém

legislativním, ekonomickém, sociálním a kulturním prostředí, které může zdravý chod vědomostních procesů podporovat, nebo naopak brzdit. Jednou ze zvláštností znalostní společnosti je právě to, že vyžaduje nový typ veřejné politiky zaměřující se na vytváření podmínek pro zdravé vědomostní procesy a odstraňuje bariéry, které tyto procesy dusí.

České školství stále vykazuje znaky industriální éry – masovou a relativně krátkodobou přípravu laciné pracovní síly. Česká vzdělávací soustava má podobu pyramidy: široká základna, ale ostrá špička. Na počátku života se v ČR vzdělávají téměř všichni a žáci se v mezinárodních srovnáních výsledků v přírodních vědách (a částečně i v matematice) vedou velmi dobře. Na středním stupni je to již horší průměr, což je dáno zejména nízkým podílem žáků na gymnáziích, kde studuje pouze 17% mladých lidí, což je ve srovnání se zeměmi OECD vůbec nejméně (průměr asi 50%). Skutečný neuralgický bod nastává v terciárním vzdělání, které stále nenabízí dostatek příležitostí, což je dáno i nedostatečnou strukturací studijních oborů (nedostatek kratších – bakalářských – oborů). Jsme značně pod průměrem EU (15) v podílu populace ve věku 25-64 let s terciárním vzděláním i v její účasti na celoživotním učení. Podle posledního sčítání lidu je v naší dospělé populaci (starších 15 let) pouze 8,9% lidí s vysokoškolským vzděláním!

Výzkumy také ukázaly, že **nerovnosti v mezigenerační reprodukci vzdělání** jsou v ČR daleko vyšší než v zemích EU. V ČR má dítě z rodiny se základním vzděláním téměř devětkrát menší šanci dostat se na vysokou školu, než dítě z vysokoškolské rodiny (v zemích EU je tato pravděpodobnost jen asi 3,7krát menší). Vzdělávací soustava se na tomto výsledku podepisuje dvojitou selekcí - na víceletá gymnázia (již v jedenácti letech) a na vysoké školy.

Obecně řečeno česká populace je sice vzdělaná, ale toto vzdělání neodpovídá požadavkům doby. Patříme mezi země s největšími rozdíly mezi řešením praktických a „akademických“ úloh. Čím více se sledují praktické dovednosti, tím horší výsledky žáci dosahují. Vinen je vzdělávací systém, který přispívá k odtržení „akademického“ a „praktického pohledu na svět“. Naším největším problémem je práce s delším textem, zodpovídání otázek, na něž nelze odpovědět rutinním způsobem, a řešení praktických problémů. Nedostatečné jsou i jazykové kompetence – pouze 22% dospělé populace v ČR je s to konverzovat v angličtině.

Přes oficiální ujištění a proklamace stojí české školství na okraji zájmu. Bylo zpracováno velké množství návrhů reform, které se většinou vůbec nerealizovaly. V jádru neschopnosti skutečné akce je víra, že náš vzdělávací systém je v zásadě dobrý a žádné podstatné reformy nepotřebuje (snad kromě zvýšení platů učitelů).

Hlavní neduhy **podpory výzkumu, vývoje a inovací** lze v ČR shrnout takto:

Nedostatek finanční podpory výzkumu a vývoje (VaV) - ČR zaostává za rozvinutými zeměmi ve výši podpory VaV ze státního rozpočtu i ze soukromých zdrojů a je zde prakticky nulová nepřímá podpora VaV, která vede ke stále snižujícím se výdajům na podnikový VaV. Velké a střední firmy vynakládaly na výzkum a vývoj v letech 1996-1998 1 až 2 % svého ročního obrátu, zatímco v zemích EU je to 4 až 10%. Přes významné pozitivní změny v posledních letech je systém financování VaV stále ještě příliš rozdrobený a málo orientovaný na podporu klíčových směrů rozvoje společnosti a ekonomiky.

Podpora neorientovaného základního výzkumu na úkor výzkumu aplikovaného a orientovaného (pouze základnímu výzkumu je určena institucionální podpora, která představuje nadpoloviční část státní podpory) dále komplikuje značné oslabení aplikovaného výzkumu nešťastnou privatizací výzkumné základny průmyslu a zrušením většiny ústavů Akademie věd, orientovaných na tuto oblast (v první polovině 90. let).

Nízká produkce vynálezů - ve srovnání se zahraničím nízký počet výsledků aplikovaného výzkumu – technologií, prototypů, poloprovozů, ověřených technologií a patentů. Úzce to

souvisí s hodnocením výsledků výzkumu výlučně podle bibliografických údajů (citační analýza, přednášková činnost). Většina akademických institucí (i poskytovatelů) nebere při hodnocení výsledků zřetel na přihlášené patenty, prodané licence či jiné formy spolupráce s realizační sférou. Obecně pak existuje jen malý tlak na návratnost vložených prostředků, který lze dokumentovat mimo jiné tím, že v posledních letech rostla podpora mnohem rychleji než počet výsledků.

Neefektivní systém podpory inovačních firem, založených na realizaci výzkumných výsledků (označované jako „spin-off“ nebo start-up firmy). Ve většině případů podnikají ve vědeckotechnických parcích firmy výrobní, postrádající inovační charakter. Naopak poté nedostačuje finanční podpora začínajícím firmám a nedostává se rizikového kapitálu. Akademické instituce mají velmi omezenou možnost zakládat dceřiné firmy a vkládat do nich hmotný i nehmotný majetek. K tomu přistupují mentální zábrany potenciálních podnikatelů, nyní pracovníků VaV.

Pokud porovnáme inovační profil ČR s EU(15) tak výrazně pod průměrem je ČR v těchto aspektech: absolventi přírodních a technických oborů (v % populace 20-29 let), patentové přihlášky u Evropského patentového úřadu (na mil. obyvatel), výdaje na inovace ve zpracovatelském průmyslu (v % tržeb), výdaje na inovace ve službách (v % tržeb), využití internetu (domácnosti a malé a střední podniky), zaměstnanost v technologicky náročných službách, veřejné výdaje na výzkum a vývoj (v % HDP). Nadprůměrné postavení dosahujeme pouze v zaměstnanosti v technologicky náročných zpracovatelských odvětvích a ve výdajích na informační a komunikační technologie (v % HDP).

Informační infrastrukturu lze vybudovat relativně snáze a v kratším čase než lidský kapitál. Zatímco v mnoha indikátorech rozvoje lidských zdrojů je ČR na chvostu zemí OECD (přístup k terciárnímu vzdělávání, podíl HDP na školství atd.), v míře investic do informačních a komunikačních technologií je ČR nad průměrem zemí OECD i EU. Na straně druhé počet připojení k internetu v domácnostech je výrazně pod průměrem EU.

Snad největším problémem je **stav knihoven**. V ČR neexistuje jediná skutečně akademická knihovna srovnatelná se západními. Studenti, ale i mnozí výzkumní pracovníci, tak nemají přístup k nejnovějšímu vědění, obsaženému především v odborných časopisech, na internetu nedostupných (resp. dostupných jako placená – a drahá - služba).

Strategické volby

Panuje takřka dokonalá shoda, že pro řešení uvedených problémů je zapotřebí **učinít podporu vzdělání, výzkumu a vývoje absolutní prioritou**. Avšak není mnoho těch, kteří postřehli, že nová éra vyžaduje i nový způsob této podpory. Místo přímé podpory a kontroly se začíná rodit nový a mnohem obtížnější úkol: **vytvořit takové prostředí, kde je nejrozumnější individuální volbou učít se, investovat do svých schopností, být tvořivý a snažit se využít dostupného vědění k tvorbě svého i společenského bohatství**.

V první řadě je to prostředí, které doslova vtahuje občany všech generací, profesí a kvalifikací znovu a znovu do vzdělávání. Jde o to vytvořit **dostatečný počet relevantních a rozmanitých vzdělávacích nabídek a motivovat občany, aby je využili**. Je třeba nabídnout mnohem více vzdělávacích příležitostí, a to zejména ve všeobecně vzdělávacích programech středních škol a na terciární úrovni. Tato nabídka musí být mnohem diferencovanější než doposud a důsledně strukturovaná do tří cyklů (bakalářský, magisterský, doktorský). K vzbuzení zájmu o vzdělání na straně příjemců i poskytovatelů existuje mnoho přímých i nepřímých nástrojů: změna kurikula k pěstování širších kompetencí uplatnitelných v praktickém životě a motivujících k dalšímu

učení, úprava platového ocenění podle dosažené kvalifikace, daňové zvýhodnění firem, které investují do dalšího vzdělání svých zaměstnanců, individuálnější přístup k žákům atd.

Za druhé je třeba **násobně zvýšit prostředky vydávané společnostmi na celoživotní učení, tvorbu nových poznatků a jejich aplikaci**. Je potřeba zvýšit podporu vzdělávání, výzkumu a vývoje z veřejných zdrojů. Zakládání spin-off firem by velmi prospěla podpora rizikového kapitálu. Už teď je jasné, že veřejné rozpočty ani těch nejbohatších zemí prostě nemohou poskytnout dostatek prostředků na rozvoj společnosti vědění. Je třeba přijít s dalšími neveřejnými zdroji, jako je zavedení sociálně únosného školného i na veřejných vysokých školách a motivovat příliv prostředků do VaV ze soukromého sektoru daňovými úlevami.

Za třetí je třeba **budovat prostředí, kde se oceňuje iniciativa**. V současnosti je většinou lepší sledovat prošlapané cesty než přicházet s vlastními nápady a realizovat je. Je potřeba podporovat školy diferencovaně podle jejich kvality. Zelenou by měly dostat instituce, které mají pro studenty vysokou přidanou hodnotu, zatímco instituce „pasivní“ by bez ohledu na jejich typ či tradici být podporovány neměly. Ve výzkumu a vývoji by se měl klást větší důraz na kvalitu a dosažené výsledky a více podporovat odvážné a náročné projekty.

3.4. Ekonomika a její institucionální rámec

Analýza

Vývoj české ekonomiky je po listopadu 1989 významně ovlivněn transformačními procesy v české společnosti. Strategie ekonomické reformy vycházela z nutnosti vytvořit základní prvky tržního systému jako jsou svoboda podnikání, soukromé vlastnictví, volný systém cen a využití volných peněžních prostředků v systému komerčního bankovníctví.

Ekonomická transformace se zintenzivnila na konci roku 1990 přijetím strategií liberalizace cen a zahraničního obchodu a privatizace. Rozpad Československa však přiškrtil očekávané oživení, které se dostavilo až v roce 1994. Rozvoj do roku 1996 se projevoval nízkou inflací (v relaci k jiným transformujícím se ekonomikám) a mimořádně příznivou mírou nezaměstnanosti. Klíčovou úlohu v hospodářském vývoji ČR sehrál zvolený způsob privatizace, který bohužel nepřinesl dostatečné kapitálové zdroje. Na jedné straně vedl ke značně rozptýlenému vlastnictví drobných akcionářů, na straně druhé soustředil významnou část majetku v investičních fondech propojených s polostátními bankami. Efektivní nakládání s privatizovaným majetkem bylo prodloužováno propojením podniků a bank, leckdy i s politickou mocí. Už v té době se objevovaly první signály **zpomalení transformace** vyvolané jak zvolenou cestou privatizace, tak zaostáváním v sektorech bankovníctví, legislativy a soudnictví, což vedlo k zakořenění mnoha kontraproduktivních vzorců chování hledání renty a tvorby skrytých dluhů, s nimiž se tato společnost vypořádává dodnes. Dědictví tohoto ‚zlatokopeckého‘ období zůstává hlavní zátěží na cestě našeho ekonomického vzestupu.

Po roce 1994 se realizace řady reforem protahuje a projevují se první příznaky krize bank, privatizace a vlastnických struktur. Ekonomika však stále roste, zejména ale díky dlouhodobě naprosto neudržitelné bankovní a privatizační politice. V roce 1996 se narůstající ekonomická nerovnováha projevila nejdříve ve vnějších vztazích, což se muselo řešit klasickým zpřísněním měnové politiky. To neodstranilo podstatu potíží a v roce 1997 byla vláda nucena přijmout dva tzv. „balíčky opatření“, které zahrnuly kromě rozpočtových škrťů i systémová opatření pro řešení institucionálních a právních problémů. Česká ekonomika musela projít novou vlnou restrukturalizace, což vedlo k vzestupu nezaměstnanosti. Negativem uplynulého období byla i **nízká růstová výkonnost**, kdy se ekonomika po třech recesích výrazně vzdálila evropské

úrovni. Ze skupiny středoevropských tranzitivních zemí byla u nás dynamika nejslabší. V letech 1990-2000 Polsko ekonomickou úroveň vůči EU zvýšilo o 8 procentních bodů, Slovinsko si ji udrželo, Maďarsko a Slovensko ztratilo 3 procentní body, ale úroveň ČR vůči EU se propadla téměř o 10 procentních bodů.

K oživení ekonomiky došlo až v r. 2000. Tomu napomohlo několikeré snížení úrokových sazeb, uvolnění fiskální politiky, restrukturalizace podniků, pobídky pro přímé zahraniční investice a změny ve vymáhání vlastnických práv. Evropská komise však nadále kritizovala především **reformu státní správy a soudnictví** a nedostatečný boj proti korupci a hospodářské kriminalitě. Hospodářský růst pokračoval v r. 2001, avšak zlepšení kvality růstu bránil výrazný deficit veřejných financí. Probíhala další privatizace v bankovníctví, plynárenství a energetice.

Mnohé ekonomické indikátory nicméně poukazují na dlouhodobé tendence v české ekonomice, které jsou příznivé. **Stabilní růst HDP** kolem 3% ročně, v relaci k nepříznivému vývoji v jádru EU, je významný. Inflační tendence po roce 1998 výrazně poklesly na 1% v roce 2003 (ve srovnání s meziroční inflací v roce 1996 8,6%). Nepříznivý je však vývoj v **nezaměstnanosti**, která od poloviny devadesátých let roste až na 10,3 % v roce 2003. Pokud jde o státní finance, roste jak deficit státního rozpočtu, tak samozřejmě i státní dluh. V roce 2003 byl deficit rozpočtu 4,5 % HDP (oproti deficitu 1,0% v roce 1997) a státní dluh 20,4% HDP (oproti 10,3% v roce 1997).

Masivní vstup zahraničního kapitálu do české ekonomiky po roce 1997 byl jedním z významných faktorů profilujících současný vývoj české ekonomiky. Ten je charakterizován **mimořádně rychle rostoucími exporty**. Například v nominálních hodnotách tržeb v eurech to je dlouhodobé průměrné tempo růstu 11% ročně a u exportů na trhy EU dokonce 16% ročně. Nejvýznamnější charakteristikou vývoje je pozitivní posun v jednotkových cenách vývozu na trhy EU, kde kilogramové ceny vzrostly v období 1993-2002 na více než trojnásobek (tj o 237%). Jen touto kvalitativní cestou je česká ekonomika schopna se vyrovnat s dlouhodobě se prohlubujícím reálným zhodnocováním jak kursu koruny, tak jednotkových pracovních nákladů a reálných mezd.

Současně ale rostl i dovoz. České exporty jsou totiž mimořádně silně korelovány s dovozními požadavky. Tím **dovozy nesmírně intenzivně vytlačují z české ekonomiky domácí výrobu** - zejména výrobu v původních státních podnicích, jejíž vlastnická transformace byla provedena mnohdy nekvalitně. Zde spočívá hlavní břemeno současného vývoje ekonomiky. Zatímco zhruba dvě třetiny HDP, na nichž se podílí export, roste v reálném vyjádření nejméně 8% tempem, zbývající třetina HDP tlumí ekonomický rozvoj na výsledná zhruba 3%. Až se tato velice náročná transformace uzavře, což bude znamenat, že **zahraniční kapitál bude kontrolovat přibližně dvě třetiny ekonomiky**, tempa růstu HDP se při vhodné makroekonomické stimulaci výrazně zvýší. K tomu může dojít přibližně do 2-3 let.

V průběhu uplynulých let byly položeny základy tržní ekonomiky. V řadě oblastí však transformace zaostává. Její negativní stránky se ukázaly zejména v **nedostacích právního a institucionálního rámce**, které zvyšují náklady ekonomických transakcí, vytlačují produktivní motivaci ekonomických subjektů náhradou za motivaci redistribuční a snižují efektivnost využití zdrojů. Kromě hospodářské kriminality je to i neuspokojivá schopnost vymáhat právo a nízká úroveň správy (corporate governance) veřejného sektoru. Obecně bylo podceněno postavení a kvalita regulace činnosti některých rozhodujících subjektů a sektorů ekonomiky s aspekty veřejných statků a externalit, jako jsou investiční fondy, bankovní a kapitálový trh, infrastruktura, zdravotnictví a školství. Nezbytnou restrukturalizaci, včetně odchodu neefektivních podniků z trhu, zpomalily nedostatky zákonů o konkurzu a vyrovnání, nedůvěra v zahraniční kapitál, nízká podpora malých a středních podniků, nefunkční trh kapitálu i mimořádně nákladná

sanace bank způsobená odkladem jejich privatizace. Ztráty z transformace jdou proto do stovek miliard Kč.

Strategické volby

Z dlouhodobého hlediska je třeba zajistit udržitelný ekonomický růst bez cyklického vyhocení vnější i vnitřní nerovnováhy. Pro dosažení takového růstu, spojeného se zachováním exportní výkonnosti při zvýšené schopnosti nahrazování dovozů vlastní výrobou, jsou zásadní **strukturální změny a růst významu technologií ve zpracovatelské výrobě**. Předpokladem vzestupu životní úrovně je systematicky prováděná hospodářská politika založená na růstu kvality lidských zdrojů a zapojení ekonomiky do světových trhů. Potřebná je politická síla s jasnou vizí rozvoje společnosti a silným mandátem k provedení potřebných reforem. Při provádění této politiky je důležité sladění fiskální a monetární politiky při zachování sociálního smíru. Transformace by měla být dokončena tak, aby bylo možné dosahovat vysokých temp růstu při udržení vnější rovnováhy, a to i za podmínek **zhodnocování reálného kurzu**. Pozitivní efekty pro růst ekonomiky i životní úrovně může přinést **udržení vysoké úrovně investic** do české ekonomiky, zachování tempa exportu a schopnost využívat příležitostí ze zahraničního kapitálu. Už i krátkodobě může růstu pomoci zlepšení veřejných financí. To závisí na rozhodnutí vlády o fiskálních otázkách, jakými jsou daňový a penzijní systém a efektivnost ostatních výdajů vlády.

Lze očekávat, že aktuálním problémem **po vstupu ČR do EU** bude pružně zvládnout akutní nárazové otřesy této změny. Již ve střednědobém horizontu jednoznačně převáží šance nad riziky, a to v mezinárodním kontextu i v domácím prostředí. Statut členství si vyžádá nové strategie, které zahrnou kromě jiného i účast ČR v úsilí Unie o koordinaci hospodářských politik zemí Unie, v přípravě na zapojení se do měnové unie a na období po r. 2006, kdy bude sestaven nový evropský rozpočet. V politice posilování konkurenceschopnosti bude nutné brát ohled na postup globalizačních procesů a na vývoj „**ekonomiky znalostí a sítí**“. Bude třeba přizpůsobovat se Lisabonské strategii, která se vztahuje nejen k období do r. 2010. Také politika na udržení sociálního smíru zůstane aktuální, protože musí reagovat na neočekávané obraty světové ekonomiky a vnějšího prostředí vůbec. Významný bude také postup v rozvoji informační společnosti, která se stává nástrojem pro udržení prosperity a také nástrojem zkvalitňujícím fungování veřejné správy a modernizujícím výuku a rozvoj vzdělanosti. Další kroky by měly zahrnout například zkvalitnění služeb státní správy, protože agenda veřejné správy se vstupem do EU jen získá na významu.

V konkrétní rovině je třeba realizovat tyto kroky:

- Podpora podnikání: rozvoj strukturální politiky na podporu malých a středních podniků jako doplněk podpory velkých kapitálových účastí.
- Podpora investic: daňové úlevy pro investice z vlastních zdrojů a zavedení další výrazné progrese v odpisové politice.
- Podpora rozvoje společnosti vědění.
- Restrukturalizace veřejného sektoru, státní a regionální správy: regulatorní reforma, uvolnění vstupu do odvětví, zvýšení konkurence a zavedení normativů výkonnosti podle mezinárodních standardů.
- Restrukturalizace veřejných financí, zdravotního a penzijního systému, včetně výrazného zefektivnění státních zakázek a výběru mezi dvěma alternativami strategického rozvoje: irskou (britskou) cestou a finskou (skandinávskou) cestou.

3.5. Životní prostředí

Analýza

Životní prostředí ČR bylo a dosud je poznamenáno čtyřicetiletou socialistickou orientací naší ekonomiky na energeticky a surovinově náročný průmysl („zprůměrněno“ bylo i zemědělství v procesu kolektivizace a následné intenzifikace výroby). Na přelomu osmdesátých a devadesátých let bylo životní prostředí na území ČR (resp. Československa) poškozeno až devastováno nejen lokálně, ale i regionálně (zejména severní Čechy, Ostravsko).

Devastace životního prostředí byla jedním z faktorů, které diskreditovaly komunistický režim a ukazovaly jeho neživotaschopnost. To umocňovalo zamlčování a bagatelizace těchto jevů představiteli režimu. Při absenci zpětné vazby jsme reálně v péči o životní prostředí zaostali za vyspělými zeměmi o 20 – 30 let.

Po listopadové revoluci byla péče o životní prostředí podle průzkumů veřejného mínění jednou ze dvou či tří hlavních priorit společnosti (na počátku roku 1990 byla péče o životní prostředí dokonce na prvním místě). V letech 1990 – 92 byla péči o životní prostředí proto věnována značná pozornost. Bylo přijato 14 environmentálně orientovaných zákonů, byla budována institucionální složka péče o životní prostředí (zřízení Ministerstva životního prostředí a Federálního výboru pro životní prostředí, vyhlášení nových velkoplošných chráněných území apod.) a výdaje do oblasti životního prostředí překračovaly 2% HDP.

V polovině 90. let se začaly výdaje do oblasti životního prostředí snižovat. Byl to jeden z důsledků klesajícího zájmu o životní prostředí. Prioritní se pro společnost stal rychlý ekonomický růst, ale následně se do popředí pozornosti dostávaly také negativní průvodní jevy – kriminalita, nezaměstnanost aj. Péče o životní prostředí se postupně propadá ke konci první desítky preferencí. Vláda odmítla zavést v soustavě daní sedmou, ekologickou (resp. environmentální) daň, nebyl přijat žádný nový zákon v oblasti životního prostředí, naopak narůstaly tlaky na zmírnění (novelizaci) některých již přijatých zákonů (např. EIA – hodnocení vlivů na životní prostředí). Ministerstvo životního prostředí přišlo o některé klíčové kompetence (např. v oblasti územního plánování).

Po roce 1998 vlády sice opět deklarovaly, že budou prosazovat ekologicky a sociálně citlivý ekonomický rozvoj. Po šesti letech lze nicméně reálné výsledky hodnotit jako rozporuplné. K hlavním nedostatkům např. patří:

- nedostatečné zakotvení udržitelného rozvoje v legislativě, resp. jeho úplné ignorování v Ústavě ČR;
- absence vládou přijaté (či alespoň prodiskutované) strategie udržitelného rozvoje ČR, a to 12 let po konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiro, ze které tento závazek vyplynul;
- absence příprav implementačního, resp. akčního plánu udržitelného rozvoje;
- nerespektování vzájemných vztahů mezi environmentálními, sociálními a ekonomickými problémy a rezignace na jejich komplexní řešení;
- přetrvávající orientace na jednostranný ekonomický růst a z toho vyplývá i přetrvávající orientace průmyslových odvětví na energeticky náročné činnosti;
- pokles finančních prostředků věnovaných na péči o životní prostředí;
- podceňování významu mezinárodních aktivit (např. oblast environmentálně orientovaných rozvojových projektů);
- přetrvává nízký kredit Ministerstva životního prostředí ve společnosti a neuspokojivé postavení v soustavě centrálních orgánů;

Celkově lze říci, že v některých složkách životního prostředí (především ovzduší a povrchové vody) docházelo v období 1996 – 2004 ke zlepšení, i když pomalejším tempem než v první polovině 90. let. V mnoha dalších oblastech však situace stagnovala, nebo se zhoršovala (negativní aspekty individuální automobilové dopravy, podíl na tzv. globálních environmentálních problémech, přetrvávající ohrožení lesních porostů kvůli starým zátěžím, vodní a větrná eroze v zemědělství, problematika odpadů, včetně nebezpečných odpadů atd.). V mnoha rozhodnutích je zřetelný styl myšlení 70. – 80. let, kdy „velké“ rovnalo se „efektivní“ a „pokrokové“ (např. nedávno přijatá vládní energetická koncepce).

Strategické volby

Zachování a zlepšování kvality ŽP je žádoucí kvůli kvalitě života obyvatel ČR, ale je důležité také pro rozvoj hospodářství a ekonomickou prosperitu (např. turistický ruch je ve světě dnes nejsilnějším hospodářským odvětvím a právě zde má ČR díky svému kulturnímu a přírodnímu dědictví řadu silných stránek).

Hlavní strategické volby bude žádoucí orientovat na:

- zavedení ekologických daní a prosazení ekologické daňové reformy (povede k šetrnějšímu využívání přírodních zdrojů, k zavádění efektivních a úsporných technologií v podnicích i domácnostech a k podpoře zaměstnanosti)
- zvyšování ekologické gramotnosti obyvatel (školní i mimoškolní výchova a vzdělávání)
- dobudování institucionálního a právního rámce péče o ŽP (např. zřízení Výboru pro udržitelný rozvoj, příp. životní prostředí v Poslanecké sněmovně a v Senátu), posílení kompetencí Ministerstva životního prostředí, zejména v oblasti územního plánování, posílení možností občanů zasahovat do rozhodovacích procesů)

3.6. Bezpečnost

Analýza

Analýzy světové bezpečnostní situace identifikují tyto bezpečnostní **hrozby: globální terorismus a použití zbraní hromadného ničení** (spíše biologických a chemických, než zatím jaderných). **Kritické by bylo spojení obou hrozeb.**

Nejvýznamnější bezpečnostními **riziky** jsou pasivita k vládnoucím diktátorům, nerovnoměrný ekonomický rozvoj, rostoucí sociální diferenciace; podceňování extrémního nacionalismu a fundamentalismu, bezohlednost k životnímu prostředí; nedostatečná predikce hrozeb, přijímání obecných a v praxi málo efektivních bezpečnostních strategií a chybějící mezinárodní právo umožňující zasáhnout proti globálnímu terorismu. Málokdy jsou přijímána efektivní a včasná opatření.

Ve **vnitřní bezpečnosti** jsme získali dvě cenné zkušenosti: při zajištění summitu NATO v Praze a při řešení povodní. V míře kriminality trvá stagnace, vzrostla násilná kriminalita, zvláště loupeže. V popředí je boj proti korupci, kde se nachází řešení v beztrestnosti agenta a institutu korunního svědka. Na Policejním prezidiu vznikl Úřad služby kriminální policie a vyšetřování. Sloučením Útvaru pro odhalování korupce a závažné hospodářské trestné činnosti a Úřadu finanční kriminality a ochrany státu vznikl **Útvar odhalování korupce a finanční kriminality služby kriminální policie a vyšetřování**. Vytvořil se specializovaný tým pro vyhledávání a dokumentaci výnosů ze závažné trestné činnosti. Byl přijat návrh na zřízení finanční policie a specializované jednotky k potírání nejzávažnějších forem daňové kriminality

a celních deliktů. Dostavují se úspěchy, prioritou přesto zůstává boj proti organizovanému zločinu, extremismu, rasismu a terorismu.

Osvědčuje se **program prevence kriminality**, v němž bylo 2739 konkrétních projektů podpořeno půl miliardou korun a byl rozšířen do 95 měst. Prioritou je prevence kriminality mládeže a kriminality páchané na dětech. Je nutné posilovat účast veřejnosti, bez níž je činnost policie málo účinná (například ustavením pomocných občanských sborů na demokratických základech).

Ve **vnější bezpečnosti** ČR nastala zlomová etapa po vstupu do NATO. To bylo impulsem k reformě armády v síle jedné komplexní divize. Slabinou je nevyváženost převažujícího expedičního určení a menší pozornost teritoriální obraně. Armáda by měla také vysvětlit, jak zacházela se svěřenými finančními prostředky. Situace vyžaduje nezávislý audit, jak bylo naloženo se 600 miliardami Kč vojenských rozpočtů a zda roční náklady ve výši cca 60 miliard Kč nejsou na jednu komplexní divizi nadměrné.

Prognóza bezpečnostní situace ukazuje, že první dvě dekády 21. století budou charakteristické dominancí bezpečnostních problémů nad ekonomickými. Aktuální problém představují islámští radikálové. Západní svět je proti nim nesjednocen a nelze předpokládat, že odejdou ze scény bez ozbrojené srážky. Počet islámských věřících vzroste do roku 2025 z 18 % na 30 % světové populace. Předpokládá se vznik nových teroristických center. Není možné vyloučit teroristické akce ani u nás. I když, díky koalicím žijeme nadále ve srovnání s minulostí v historicky dosud nejlepším bezpečnostním prostředí, nové hrozby ovlivňují chování občanů. Po teroristickém útoku v Madridu začátkem roku 2004 polovina dotázaných občanů ČR uvedla, že se bojí o své blízké, 40 % méně důvěřuje cizincům, čtvrtina přemýšlí jakým hromadným dopravním prostředkem jet (zvláště je patrný strach z jízdy metrem) a sedmina dokonce mění svůj záměr, kam jet na dovolenou.

Nejvýznamnějším bezpečnostním rizikem je **nejednotnost západního světa, která vyplývá z různého vnímání geopolitických a strategických zájmů USA a EU**. Zatímco se v bezpečnosti Evropa orientuje multilaterálně, USA unilaterálně, což potvrdila i nová **Národní bezpečnostní strategie Spojených států (2002)**. USA se staly jedinou supervelmocí; vydávají na ozbrojené síly polovinu všech světových výdajů na obranu, mají 50 % vojenské kapacity a jsou schopné zasáhnout kdekoli na světě. S největším nepochopením se setkává americká strategie preventivních válek a preference vojenské síly před diplomacií. Reakcí Evropy byla **Bezpečnostní strategie Evropské unie (2003)**, která vychází z evropské tradice široce založeného řešení většiny bezpečnostních problémů. Proti převážně silovým americkým přístupům nabízí alternativu v podobě účinného multilateralismu, jež vyplývá z podstaty fungování EU i reality jejího postavení ve světě.

K prosazení svých cílů nicméně Evropa potřebuje efektivní Evropskou bezpečnostní a obrannou politiku, tak aby byla schopna sama vést větší vojenské operace (např. typu Jugoslávie) bez pomoci USA. Znamená to mj. orientovat pozornost nikoliv na řídicí a velící struktury, ale na praktickou výstavbu vojsk.

I přes fakt rozporů mezi Evropou a USA je potřeba nadále zachovávat a rozvíjet spojení se Spojenými státy, na základě sdílených civilizačních hodnot a principů partnerské spolupráce. NATO v tomto směru stále zůstává velmi dobrou platformou.

Strategické volby

ČR je mezi mlýnskými kameny. V postoji k Iráku musela zaujmout kompromisní postoj. To polarizuje společnost: pravice se orientuje na USA, střed a umírněná levice na EU. ČR ani v budoucnosti nemůže jednat jinak: má zájem na vztahu s evropskými zeměmi a nechce narušit transatlantické vztahy.

Ve **vnitřní bezpečnosti** je nutné se v souladu s prohlubováním soudržnosti společnosti jako předpokladu zachování sociálního smíru a při posilování participativní demokracie zaměřit především na **prevenci trestných činů**. Pro policii nesmí být měřítkem silové řešení konfliktů, ale jejich předcházení.

Ve vnější bezpečnosti by se armáda měla vrátit k myšlence čtrnácti teritoriálních brigád nebo alespoň praporů. Ty by - kromě obrany území, výcviku záloh a výchovy mladé generace a občanů k odpovědnosti za obranu vlasti a výchově k vlastenectví - měly novou funkci: plošnou obranu před hrozbou terorismu (mj. už i proto, že policie dosud nepracuje se zálohami).

Komplexní bezpečnost země vyžaduje zabývat se analýzou bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik a zdrojovými možnostmi jako podkladu pro rozhodování; řešit obranu země výhradně z hlediska koaličního přístupu; věnovat se rostoucí roli zpravodajských služeb, kterou nelze řešit spojováním rozvědky a kontrarozvědky; zpracovávat prognostické scénáře, které by nastiňovaly varianty vývoje i zobrazovaly vývoj nejpravděpodobnější; výrazně zlepšit tvorbu bezpečnostní politiky, zvláště pokud jde o konkrétnost bezpečnostních strategií, které by se měly tvořit na Úřadu vlády; v rozhodování respektovat, že asymetrické hrozby vyžadují i asymetrické reakce.

Optimálním východiskem je současně na vyšší kvalitativní úrovni zpracovaná **Koncepce bezpečnostního systému ČR**. Měla by být doplněna výzkumnými přístupy, kriticky analyzovat nejen nižší prvky systému, obohatit analýzu konkrétními i potenciálními případovými studiemi a nepřehlížet civilní řízení a kontrolu systému. Dokument si vyžádá nezávislou oponenturu.

3.7. Vnější vztahy

Analýza

Vstupem do Evropské unie se podstatně mění předpoklady české zahraniční politiky: jakkoli bude i nadále působit samostatně, získává nové úkoly, závazky a možnosti jako součást zahraniční politiky většího celku s téměř půl miliardou obyvatel.

Země střední velikosti ve středu Evropy byla vždy závislejší na vnějších vztazích než státy okrajové nebo mnohem větší. Měla lepší perspektivy, nebyla-li izolována a mohla-li využívat dělby práce a společných zájmů širšího společenství. Platilo to ve středověku i v habsburské říši, kdy české území patřilo k vyspělejším a v některých ohledech i k nejvyspělejším oblastem kontinentu.

Po obnovení státní suverenity v roce 1918 republika rozvíjela vzdělanostní, kulturní a hospodářský základ, který si obyvatelé českého státu vytvořili v předchozím období. V rozsáhlém prostoru habsburské monarchie i bez státní moci dosáhli nejvyšší hospodářské úrovně v mocnářství a ve vzájemném ovlivňování ve středoevropském prostoru také vysoké úrovně kulturní a vzdělanostní.

V meziválečném období se československá zahraniční politika snažila vytvořit pevné společenství. V obklíčení nakonec neuspěla a Mnichov otevřel nacismu cestu k rozdrčení středoevropské „Kleinstaaterei“ (Goebbels) a světové válce.

Po této zkušenosti hledala československá politika oporu v Sovětském svazu, přičemž usilovala o vyváženost východní a západní orientace v duchu formulace Jana Masaryka: „Ani opona, ani most, ale článek demokratického řetězu, obepínajícího svět“. Sovětský vládce však dal přednost vytvoření bloku, který by pevně ovládal. Československý únor byl poslední kapkou, pečetící bipolární rozdělení světa.

Československo i v tomto bloku představovalo jeho nejvyspělejší část. Členství v něm bránilo společenskému a technologickému rozvoji, zajišťovalo však odbyt československé produkce v souladu se zájmy sovětské politiky.

Pád komunismu a obnovení prostoru pro svobodnou iniciativu otevřely dveře modernizaci a hledání šancí, jak znovuzískanou suverenitu rozvíjet v integrujícím se světě, v němž se globalizují mnohé společenské a ekonomické jevy. ČR hledá své místo v těchto nových procesech. Přitom zhodnocení vlastních staletých pozitivních i negativních zkušeností jak z období izolace, tak z působení v širokých celcích vede k závěru, že českým zájmům nejlépe prospěje aktivita a iniciativa v rámci fungujících evropských celků. Evropská unie poprvé nabízí možnost integrovat se a rozvíjet nikoliv mocensky a pod cizím nátlakem, ale na demokratických a rovnoprávných základech.

ČR má všechny předpoklady být úspěšným prvkem evropské integrace. Ve skupině nových členů je nejvyspělejší ze všech bývalých součástí sovětského impéria, ale v kvalitě života se mohou její občané rovnat i mnohým zemím, jejichž HDP je vyšší, protože Češi jsou schopni metodou „udělej si sám“ a mimořádnou schopností improvizace poměrně rychle přizpůsobit se obecným poměrům i okamžitým situacím. Budou proto schopni prosazovat se i v EU. Jde o to, aby stejnou iniciativu byl schopen projevat i jejich stát a jeho orgány.

Strategické volby

ČR potřebuje být aktivním členem evropské integrace a podílet se iniciativně na jejím prohlubování všude, kde potřeby lze lépe zajišťovat společně než v rámci jednoho státu.

Je třeba tvořivě aplikovat unijní normy, přizpůsobené českým poměrům, **vyhledávat spojení** pro prosazování cílů, které mohou být společné několika zemím (například Víšehradská skupina, kooperace s Beneluxem, vztahy se sousedy).

Při stanovování priorit českého působení v EU lze **využít našich specifických zkušeností z transformace, ze znalostí a staletých tradic** našeho působení na Balkáně, z dlouholetých praktických vztahů se zeměmi Blízkého východu a s nástupnickými státy Sovětského svazu. Vyžádá si to ale konkrétní kroky. Chceme-li například podporovat přiblížování Srbska a Černé Hory evropským standardům, musíme pro realizaci tohoto zadání vyčlenit odpovídající politické a správní kapacity.

Zvláštní kapitolou je společná evropská zahraniční a bezpečnostní politika, která je zatím v plenkách. ČR jako součást Evropské unie má zájem na tom, aby Evropa byla silným pilířem nového světového řádu. Tím nemůže být žádná evropská země sama. Ani mocnosti jako Velká Británie, Francie nebo Německo už nemohou hrát významnou světovou roli jinak než jako součást integrované Evropy. Francie a Německo to do značné míry chápou. Ve Velké Británii dosud přežívá představa zvláštních vztahů se Spojenými státy, ale mnozí britští představitelé vědí, že zvláštní vztahy se uplatňují jen tehdy, cítí-li jejich potřebu Washington. Přes rozšířený britský euro-skepticismus si proto hlavní politické směry dávají pozor, aby se Evropě příliš nevzdálily. Směřování ke společné zahraniční a bezpečnostní politice bude složité a dlouhodobé, ale ČR by ve vlastním zájmu měla být v prvních řadách iniciátorů.

Boj proti novým hrozbám bezpečnosti, zejména proti mezinárodnímu terorismu, ale také

úsilí o omezování negativních důsledků ekonomické globalizace vyžaduje účinnou mezinárodní spolupráci. V současné době se podceňuje **význam mezinárodních organizací**. Bez globální spolupráce a dělby práce nemůže být tento boj trvale úspěšný. Je proto potřebné usilovat o funkčnost a reformy rozhodujících světových organizací: OSN, jejich specializovaných agentur, Brettonwoodských institucí a Světové obchodní organizace. ČR se v polovině 90. let vzdala sídla OBSE. Ochotně je přijala Vídeň, která dobře chápe, jaký význam má přítomnost mezinárodních institucí pro vliv hostitelské země. Je třeba snažit se získat do ČR sídla nově vznikajících mezinárodních institucí, usilovat o významné pozice v již existujících a vysílat do nich na všech úrovních vysoce kvalifikované představitele.

V první fázi záleží na **vývoji transatlantického spojení**. Přes všechny rozdíly Evropa a Ameriku spojují společné civilizační kořeny a skutečnost, že Spojené státy, Kanada a Evropa jsou stále nejvyspělejší částí světa. ČR musí podporovat silné euro-americké spojení. Měli to však být společenství civilizačních hodnot, je třeba trvat na těchto hodnotách a nebát se kriticky poukazovat na jejich narušování na kterékoli straně oceánu. K těmto hodnotám patří rovnoprávné partnerské vztahy a respekt k názorům spojenců. Jakékoli jednostranné akty nebo projevy arogance ohrožují jak tyto hodnoty, tak možnosti spolupráce. Je proto třeba čelit unilateralistickému trendu v politice současné americké administrativy, který oslabuje společné úsilí, jehož materiálním ztělesněním je Atlantická aliance. NATO však může zůstat dlouhodobě funkční pouze tehdy, bude-li vybudován jeho evropský pilíř. Jeho stavba by neměla kopírovat americké soustředění na nákladné vojenské technologie, které jsou účinné ve vojenských operacích proti státům, ale nedokážou čelit decentralizovanému terorismu, působícímu globálně a používajícímu asymetrické bojové prostředky.

Česká zahraniční politika by měla využívat posílení svého postavení jako člena EU k efektivnímu působení v zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky, zejména v těch, s nimiž jsme měli tradičně dobré i neformální styky, a to nejen ekonomické. Tisíce jejich občanů studovaly na našich vysokých školách, mluví česky, mnozí jsou dnes ve významných pozicích a mají k nám dobré vztahy. **Podpora rozvoje zůstávajících oblastí světa** podle našich možností a na ekonomických základech může přinést zajímavé možnosti pro český hospodářský rozvoj a propagaci ČR v globálním společenství. Rozvojová politika je také rozhodující strategií zajišťování bezpečnosti, přispívající k odstraňování sociálních zdrojů konfliktů a terorismu.

3.8. Vládnutí (veřejná politika a správa, politický systém, občanská společnost)

Analýza

Ústavněprávní systém, právo a jeho vymahatelnost. Ústava ČR zaručuje demokratický charakter státu. Její součástí je i Listina základních práv a svobod občanů, základ koncipování a realizace mnoha veřejných politik dotýkajících se životních podmínek občanů. Fungování země významně závisí na kvalitě práva. **Bohužel se kriticky a chronicky nedostává odpovídajících personálních a odborných kapacit pro legislativní tvorbu.** Kvalita navrhovaných zákonů se tudíž velmi různí, u zákonů obecnějšího dosahu pokulhává meziresortní koordinace jejich přípravy. Zákony se připravují a přijímají často ve spěchu. To vede k nutnosti následných novelizací: Zákon o živnostenském podnikání byl od svého přijetí v roce 1991 novelizován 61x, Zákon o daních z příjmů od roku 1992 55x. Soudy fungují pomalu a nepříliš efektivně: průměrná délka soudních řízení u okresních soudů ve věcech občanskoprávních činila v roce 2003 771 dnů, u krajských soudů a Městského soudu v Praze ve věcech trestních 757 dnů a ve

věcech obchodních dokonce 1420 dnů. Vymahatelnost práva je tudíž nepřipustně nízká. I právní gramotnost občanů, politiků a úředníků je nedostatečná.

Politický systém. V ČR funguje pluralitní systém politických stran a viditelné jsou i aktivity občanské veřejnosti. Politický systém se však usazuje a tříbí jen velmi zvolna a stále se potýká s mnoha deficity. Jedním z úspěchů je postupná krystalizace a stabilizace politických stran. Jejich jádro tvoří čtyři až pět poměrně zřetelně vymezených subjektů. Dosud se ovšem nepodařilo zprůhlednit režimy jejich financování. Handicapem českých politických stran (s výjimkou těch, kterým se podařilo „přežít“ z předlistopadových dob) je také úzká (a stále klesající) členská základna, která nezdravě omezuje výběr současných i budoucích politických elit. Lze identifikovat průnik stranicky nominovaných kádrů do státního aparátu na všech úrovních veřejné správy. To ztěžuje stranicky neutrální výkon státní správy a nahrává klientelismu a korupci.

Vztah zastupitelské, participativní a přímé demokracie. Formování institucí reprezentativní demokracie bylo v zásadě úspěšné. Totéž nelze říci o komplementárních institucích demokracie participativní a přímé. Nejrůznější formy zapojování občanů do veřejného života (účast občanského sektoru na přijímání a realizaci politických rozhodnutí, organizování veřejných diskusí, slyšení, petiční akce) se začaly šíře uplatňovat až na přelomu 20. a 21. století. Zákon o referendu nebyl dodnes přijat.

Veřejná správa. Potřebná reforma veřejné správy byla po mnoha odkladech zahájena až v roce 1999. Jejím obsahem se stala přestavba veřejné správy, zahrnující reformu obecní a krajské samosprávy, reformu centrální a územní státní správy, regulatorní reformu, právní úpravu státní služby, systém vzdělávání ve veřejné službě a dotvoření správního soudnictví. Po dlouhých průtazích byl přijat zákon o státní službě. Pozornost se soustředila především na ustavení nových samosprávných územních celků – krajů. Regionální článek řízení ovšem zatím nemá dostatečnou možnost aktivně formulovat, obhajovat a uspokojovat oprávněné zájmy regionů. Mezitím se začíná rozbíhat reforma ústřední státní správy a v budoucnu se počítá i s novou organizací státní správy na úrovni pověřených obcí.

Prostor pro obhajobu práv občanů ve vztahu k veřejné správě otevřelo ustavení institutu ombudsmana, k němuž došlo s velkým zpožděním až v roce 2000. Mezitím rozvíjely činnost mnohé neziskové organizace, zaměřující se na problematiku specifických práv různých sociálních skupin, především invalidů, dětí, žen a Rómů. Ve vztazích mezi veřejnou správou a občanským sektorem jednoznačně dominuje vztah spolupráce. Bez formálních pravidel upravujících tuto spolupráci se však neziskové organizace ocitají stále spíše v roli prosebníků než rovnoprávných partnerů.

Dosavadní podoba vládnutí **neumožňuje hledat a nalézat společně sdílenou představu žádoucí budoucnosti země**, vede k hazardování se značnými potenciály jejího rychlejšího rozvoje, omezuje možnosti její modernizace.

Strategické volby

Jak vzhledem k nedostatkům současné podoby veřejné politiky a správy, tak i s ohledem na měnící se potřeby lidí existuje mimořádný prostor k výraznému a systematickému zdokonalování vládnutí.

Základním předpokladem žádoucího obratu bude především výrazné posílení strategické dimenze řízení země. Reálné uplatnění strategického řízení v činnosti státu si ovšem vyžádá i vytvoření dostatečných organizačních, analytických a prognostických kapacit na úrovni ústřední státní správy, které dnes naprosto neodpovídají potřebám.

Druhou inovaci představuje **harmonizace vazeb a dělby práce legislativní, exekutivní a soudní složky veřejné moci**, případně jejich doplnění posílením složky nezávislé kontroly. Úvahy lze vést například o zpřesnění pravomocí prezidenta republiky a způsobu jeho volby, o úpravě způsobu voleb do Poslanecké sněmovny na základě poměrného zastoupení doplněného většinovými prvky (především výrazným zmenšením volebních obvodů), o klouzavém mandátu poslanců, o postavení Senátu, který by mohl být nově definován v těsnější vazbě na nově vzniklé kraje.

Třetím úkolem do budoucna je **hledat nejlepší způsoby současného uplatňování přístupů reprezentativní, participativní a přímé demokracie**. Sociální zájmy jsou dnes natolik strukturované a změny podmínek života lidí natolik rychlé, že každý dílčí systém reprezentace zájmů zaostává za potřebami doby. Dosud převažující důraz na reprezentativní demokracii bude žádoucí doplňovat o demokracii participativní (spjatou s činnostmi občanského sektoru a aktivitami občanů samotných) a demokracii přímou (uplatnění referenda, užití elektronických forem vyjadřování a uplatňování zájmů apod.). Zahrne přípravu volebních pravidel, které umožní volbu nezávislých kandidátů na všech úrovních (včetně centrální), profesionální přípravu politiků na rozvíjení spolupráce s občanskou společností a jejími představiteli a posilování kultury veřejného dialogu a kooperativních strategií při hledání obecně přijatelných řešení společenských problémů. S tím souvisí i právní úprava lobbingu.

Čtvrtý proud inovací by měl být zaměřen na **posílení věcného, obsahového zaměření politik** (a diskusí o nich). Dosud převažuje orientace na technologickou stránku delegace a výkonu politické moci, ke škodě věci nejsou zevrubně diskutovány, připravovány a účinně realizovány nejrůznější veřejné politiky a strategie vázané na sledování uznaných veřejných zájmů, na lepší uspokojování diferencovaných potřeb lidí.

Dále bude třeba systematicky **posilovat kapacity veřejné politiky a správy**, zlepšovat a obohacovat jejich funkce, zvyšovat jejich schopnost rychle reagovat na měnící se životní podmínky a potřeby lidí. Začne působit generální ředitelství ústřední státní správy s jednotnou kádrovou politikou napříč jednotlivými ministerstvy, bude přijat kariérní řád, ustaven systém kariérního vzdělávání. Hlavním motorem přestavby obecní struktury se má stát ekonomická motivace obcí ke slučování správních činností.

Šestým nositelem inovací by měly být samotné **politické strany**. Jejich role v politickém systému země je významná, někdy klíčová. Zatím se jim ovšem nepodařilo přesvědčit většinu občanů o své připravenosti na odpovědné plnění této jejich úlohy. Značné rezervy existují v nedostatečném politickém vzdělávání členů i nečlenů, v programové tvorbě, v režimech vnitřního řízení stran, v jejich personální politice, v deficitech vnitrostranické demokracie, komunikace a spolupráce s veřejností i s odborníky.

Sedmou, ale rozhodně nikoliv méně významnou úlohou je **prevence prorůstání světa politiky, ekonomiky a médií**. V důsledku mnoha institucionálních nedodělků (či dokonce bílých míst) v našem právním řádu byla u nás nedávná minulost ve znamení personálního propojování části hospodářských, politických a mediálních elit. Pokud nejsou vytvořeny robustní a kontrolovatelné způsoby, jak tomuto propojování zabránit, dostává se dříve nebo později celá ekonomika a společnost do područí klientelismu a korupčních praktik. K naléhavým úkolům veřejné politiky tudíž patří regulační reforma vedoucí k lepšímu vymezení pravomoci a odpovědnosti správních orgánů, účinná regulace finančních trhů, financování politických stran a volebních kampaní či posílení transparentnosti zadávání veřejných zakázek na všech úrovních veřejné správy. Rostoucí role médií ve formování politického dialogu a zprostředkování zájmů vyžaduje trvalé rozvíjení vhodného právního i finančního rámce pro fungování veřejnoprávních médií (médií veřejné služby) i soukromých médií tam, kde by mohlo dojít k ohrožení rovného

přístupu občanů k zájmově nezkresleným informacím. V úvahu připadá i vytvoření zábran potenciálního zneužití soukromých médií jejich vlastníky v politickém boji. Všichni by měli počítat s tím, že tam, kde je porušen zákon, následují trestní postihy viníků.

Závěrem

4

Tak jako je tomu v jiných demokratických zemích, nalézá se i naše politická a správní reprezentace pod neustálým tlakem řešení operativních úkolů. Boj o politické přežití v soupeření různých politických subjektů nedává tak jako tak mnoho prostoru pro pohled za horizont úspěchu v nejbližších volbách. Přesto se naše země v krátkém období své samostatné existence dokázala pod jejím vedením vzepnout k mimořádným výkonům, jejichž plody budeme sklízet desítky let – ať už šlo o transformaci ekonomiky, o přípravu na vstup do Evropské unie či o boj s vodním živlem v době povodní a následné řešení jejich příčin a důsledků.

Výsledky by však mohly být ještě výrazně lepší, kdyby se kromě politických dovedností více prosazovaly i kvality státnické – ve schopnosti strategického vhledu do budoucna, v naslouchání ostatním a v následném hledání co nejširší možné shody o zásadních otázkách orientace země, v umění oslovit občanskou veřejnost a trpělivě ji získávat pro společné překonávání obtíží a nástrah na zvolené cestě. Ilustrujme tento soud na odborném odhadu, podle nějž by existující ekonomický potenciál země umožnil při svém plném využití až osmiprocentní růst hrubého domácího produktu ročně.

Země čeká.

Summary

5

The Czech Republic has found itself at a strategic crossroad. The main problem is that as well as most power-wielding and intellectual elites, broad masses of the population refuse to appreciate the full gravity of the situation. Obviously, we (the Czechs) may not catch the train—not as much technologically as in terms of thinking and acting for future. We are lagging as for our priorities! We are trying to catch up with the West's past. In the absence of strategic forethought the greater part of the nation's material and intellectual capacities keep focusing on the "problems of yesteryear". In parallel and hovering overhead, there exist strategic problems and naturally also strategic options regarding their solution. These are the focus of the present Report. Specifically, we address the problems of demographic growth, social cohesion, building a knowledgeable society, economic competitiveness, living environment, the country's standing vis-à-vis external relations, and the adaptability of the system of government to new social and economic conditions.

The gravest aspect of the demographic development is a rapid and steep decline in the birth rate resulting in an overall decrease of the population of the Czech Republic and its demographic ageing. Future holds the threat of dramatically enhancing these trends. More intense immigration into the Czech Republic is hampered by prominent and persistent rejection of alien ethnic and cultural infusions. That signals threats that could be crucial for the Czech Republic in future—namely, the conflict between closed society on the one hand and the supply and requirements of the values of an open multicultural Europe on the other hand. Lurking behind these conflicts are adverse trends in the value orientation of the population, the family being the first victim to suffer.

To bring about a positive turn in reproduction we need timely adoption and implementation of a well-devised family policy which would create an environment conducive to the establishment and existence of families with children (including an improvement of their material conditions), promote the public prestige of the family and parenthood, and create conditions to help overcome the weakened status of the family in the free-market environment. We especially need to alleviate the conflict of the requirements of family and working life and at least partially compensate for the costs associated with missed opportunities in connection with parenthood.

In view of the long-term character of change in natural reproduction it seems vital to formulate an effective migration policy. Stepped-up immigration volume may be the most important factor to mitigate natural depopulation and the accelerating process of demographic ageing in the next 10-15 years. Political decisions need to be taken on the scope and structure of welcomed

immigration while at the same time setting up conditions for the integration of immigrants in the Czech society. Thought should be given also to measures to prevent young brain drain in the conditions of free movement of labour.

Talking about “new” social cohesion, its form after 1989 (shaped by the shared will for change and riding the crest of euphoria because conditions had changed) has not survived society’s progress towards the routine satisfaction of different social interests. The new differentiation marked by growing unemployment and not supported fast enough by the introduction of new mechanisms of cohesion results in a new type of social and moral crisis of the Czech society. This manifests itself by social disintegration given by a steep degree of corruption, drug and alcohol abuse, aggressive behaviour, indifference to the breach of rules, crime and a relatively high level of xenophobia. This state of affairs calls for a strategy to enhance social cohesion. This must ensue from access to knowledge and information, and such strategy will signify diversion from the cohesion of industrial corporations marked by formal, hierarchic and bureaucratic structures and, in many ways, also by social anomy, relativism and overgrown individualism. New modernity will strengthen the vision of human being as a social entity and the ability of society to organize itself from the bottom up.

Quality of the human potential is the chief asset of the country and this tenet will continue to apply in an ever greater extent. To react strategically to this challenge is to embrace promotion of education, research and development as a top priority. The new era duly requires new ways of such support. Instead of direct support and control a much tougher new challenge has begun to emerge. The goal is to set up an environment where learning, investing in one’s own abilities, being creative and trying hard to use all available inputs to replenish one’s own and societal riches is the most rational individual option. It is precisely this type of environment that virtually coerces citizens of all generations, professions and qualifications to give education another try. It is imperative to develop a sufficient number of relevant and variegated educational options and motivate citizens to use them.

Second, it is necessary to multiply social spending on lifelong education, creating new knowledge and its application as well as to increase support for publicly funded education, research and development. New spin-off companies would greatly benefit from support on the part of risk capital. Clearly, not even the public budgets of the most advanced countries are sufficient to provide means enough to support the development of a knowledgeable society. Private resources need to be employed including reasonable tuition fees at public universities and encouraging the flow of private funding into science and research together with sensible tax relief.

The whole system of supporting education, research and development needs to shed past practices and embrace incentive and rewards for innovations.

Having overcome three years of recession (1997-1999) the Czech economy has been growing for the fifth year running. This growth may be slower than in most other economies in transition but still exceeds the average growth rate in the OECD countries. The country is open to foreign trade and this open approach is growing ever more apparent (exports accounting for almost two thirds of GDP); influx of foreign investment is quite enormous (USD 43 billion cumulative as at 01.01.2004). Chronic unemployment and slumping production in privatized domestic companies are the sore spots.

The Czech economy thus continues to face a crucial strategic challenge—that of upgrading its technological base, which in turn calls for further structural change and technological growth of the manufacturing industries. A sine qua non of the growing standard of living is an economic policy based on the qualitative growth of human resources and integration in the world markets. The country needs a political force with a clear-cut vision of societal development and a strong mandate to introduce the necessary reforms. To implement them it is necessary to harmonize fiscal and monetary policies while preserving social peace.

Another crucial challenge for the Czech economy is to adapt to the EU system conditions in order to boost its ability to compete. This can be achieved by encouraging small and medium businesses, by investment activities, through restructuring education, research and development, restructuring the public sector, public finances as well as the health care and pension system.

As far as the environment is concerned, there have been significant improvements over the past years in many of its components (air quality, surface waters). However, stagnation and deterioration prevailed in other spheres (adverse impacts of private car boom, inputs in global environmental problems, continuing deforestation due to old ecological burdens, water and wind erosion in agricultural regions, waste disposal problems including hazardous waste, etc.). Moreover, many environmental decisions bear indelible marks of the 70s and 80s style of thinking where “large-scale” was synonymous with “efficient” and “progressive”.

Sustainable environment is crucial both for the quality of life in the Czech Republic and for the sake of economic development and prosperity (tourism is the world's strongest economic field and the Czech Republic has much to offer thanks to its precious cultural and natural heritage).

Strategic action ought to be geared towards the imposition of environmental taxation and an ecological-tax reform, raising environmental awareness, and completing an institutional and legal framework of environmental care.

The complexity of external and internal security risks that could threaten the stability of the Czech society requires the development of a comprehensive national security system. This calls for an analysis of security threats and ensuing risks, and of the resources available for decision-making processes. National defence issues should be solved in view of the country's NATO membership; thought should be given to the growing prominence of intelligence services that should not be tackled by combining intelligence with counterintelligence; to the development of forecasting scenarios that would outline possible situations and represent the most likely future developments; to marked improvements in formulating security policies especially with view to the specific character of security strategies, which ought to be the duty of the Office of the Government; and to respecting the fact that asymmetric threats require asymmetric response.

Historic experience must give the Czech Republic an impetus for active membership in an integrated Europe. Not only must EU standards be applied in a creative manner but it is also necessary to seek allies in asserting goals that several countries could share. Besides that, it is vital to build upon our specific experience with transformation, our knowledge and hundreds of years of experience in interacting with the Balkans, the Middle East and the countries of the former Soviet Union.

Fighting new security threats, especially international terrorism but also the adverse aspects of economic globalization, requires efficient international cooperation, an active role

in international organizations, inviting newly established institutions to set base in the Czech Republic, vying for influential positions in existing institutions, and delegating highly competent representatives to all levels of representation in these organizations.

Czech foreign-policy makers should promote their country's status as EU Member State through active involvement in Asian, African and Latin American countries, especially those with which we used to have good relations, which often were informal and not necessarily reduced to the economic sphere. Encouraging growth in underdeveloped parts of the world according to our resources and on economic foundations could yield interesting options for the economic development of the Czech Republic and its promotion throughout the global community. Pro-development policy is also a crucial strategy for safeguarding security in that it helps eliminate social sources of conflict and terror.

In view of both the shortcomings of the present-day form of public policy and administration, and the need to execute the above-mentioned strategic moves, there is ample room for marked and systematic improvement of governance. The basic prerequisite of bringing about the desired change is a marked strengthening of the strategic dimension of governing the country. Putting strategic management into practice within the state will require building sufficient organizational, analytical and forecasting potentials on the state administration level, for the current situation leaves much to be desired in practical terms.

A second innovation is represented by the harmonization of links and division of labour among the legislative, executive and judicial pillars of public power, and possibly also the introduction of a more powerful independent audit component.

The third challenge for the future is to look for the best manner of simultaneous implementation of approaches common for representative, participative and direct democracy. Social interests are structured enough, and changes in the life of the people so fast that any incomplete system of interest representation inevitably lags behind the call of the times. The now-prevalent emphasis on representative democracy will have to be supplemented by elements of participative democracy (linked with the activities of the civic sector and individual citizens) as well as direct democracy (referendum, electronic "say" and assertion of interests, etc.). Lobbying will have to acquire a legislative basis.

Furthermore, it will be necessary to systematically enhance the potential of public policy and administration, to improve and expand their scope of functions, and to improve their adaptability and response to the fast-changing living conditions and requirements of the people.

Political parties themselves should be the standard-bearers of innovation. There are huge untapped resources to be utilized through an improved political literacy of members and non-members, programme formulation, internal party rules, human resources policies, the level of party democracy, communication and interaction with the public and with experts.

Another challenge is to prevent the interweaving of politics, economics and the media.

**Doposud vyšlo:
2003**

1/2003	Internetoví Češi na cestě za svojí budoucností	Bednařík A.
2/2003	Knowledge-Driven Development	Veselý A.

**Připravované tituly:
2004**

1/2004	Kultivace vědění v klíčový faktor produkce	Veselý A., Kalous J., Marková M.
2/2004	Vstup ČR do prostoru politické komunikace a rozhodování v EU	Balabán M. a kol.
3/2004	Politický vývoj ve střední Evropě po r. 1989 a jeho dopad na neziskový sektor	Frič P.
3/2004	Political developments after 1989 and their impact on the nonprofit sector	Frič P.

V tomto roce připravujeme:

4/2004	Modernizace veřejné správy a vybraných veřejných služeb
5/2004	Understanding Governance: Theory, Measurement and Practice
6/2004	Zpráva o stavu země. Strategické volby, před nimiž stojí Migrace, Sociální soudržnost

Všechny texty jsou k dispozici na: <http://ceses.cuni.cz/studie/index.php>.